

HUMANIST

MAANDBLAD OVER HUMANISTEN EN HET

WERELD

Mischa de Vreede
over de liefde,
de tijdgeest en over
beschadigde mensen

Zorgende vaders
De strijd om de
dagelijkse zorg
voor de kinderen

Psychiatrie
begint culturele
valkuilen
te onderkennen

Hendrik Pos:
biografie over een
inspirerend filosoof

Humanist is een uitgave van het Humanistisch Verbond, 50-ste jaargang nummer 10 oktober 1995

Redactieadres

Postbus 114, 3500 AC Utrecht.
Tel.: 030 - 392107.

Redactie-secretariaat:

Alice Dessens

Kantooradres:

Nieuwegracht 69A, 3512 LG Utrecht.
Fax: 030 - 367104

Algemene informatie:

030-392100

Redactie:

Hes van Huizen (hfdred.)
Mirre Bots

Vormgeving:

Hes van Huizen
Rik Tazelaar (Studio ID)

Medewerkers:

Trudy Kunz, Simone Jacobus,
Chris Pennarts, Yoeke Nagel,
Rian van Lierop,
Jansen Schöttelndreier, Japke
Schonewille, Peter van der Meer,
Tom Janssen, Johan Eimers,
Marjan Slob, Tanny Dobbelaar,
Karin Anema, Alice Broeksma,
Sylvia Weve, Evert Wassenaar, Len
Munnik, Leonie van den Schoor

Redactiecommissie:

Peter Heisterkamp
Hans Martens
Bram Roozendaal
Peter van Agteren

Prepress/Lithografie/Druk:

Brouwer Utrecht B.V.

Foto omslag:

Chris Pennarts

Teletekst:

De Humanist staat regelmatig
aangekondigd op teletekst 325

Advertentie-exploitatie:

All-Round Media Services
Postbus 1524 - 2003 BN Haarlem
Tel. 023-245336 - Fax 023-248043.

De tarieven van september 1993 zijn
van kracht. Informatiefolder is op
aanvraag verkrijgbaar.

De Humanist wordt gedrukt op licht-
houhoudend mc papier, chloorvrij.

Paul Cliteur over onze verhouding tot de apen

Vorig jaar benoemde het bestuur van de stichting Socrates prof. mr. dr. Paul Cliteur tot bijzonder hoogleraar op het gebied van de 'Wijsbegeerte, in het bijzonder in verband met de humanistische levens- en wereldbeschouwing' bij de Technische Universiteit Delft. Op woensdag 1 november zal de HV-voorzitter dit ambt aanvaarden met het houden van een oratie, getiteld 'Onze verhouding tot de apen. De consequenties van het darwinisme voor ons mensbeeld en voor de moraal'. Deze lezing is openbaar en vindt plaats in de Aula van de universiteit, Mekelweg 5 te Delft. Aanvangstijd: 15.00 uur.

Marian Verkerk: heb ik met u een zorgrelatie?

In maart dit jaar benoemde het bestuur van de stichting Socrates prof. dr. Marian Verkerk tot bijzonder hoogleraar op het gebied van de 'Ethiek van de zorg, vanuit humanistisch perspectief' bij de Rijksuniversiteit Groningen. Op dinsdag 21 november aanvaardt Marian Verkerk dit ambt met het houden van een oratie, getiteld 'Mijnheer, heb ik met u een zorgrelatie? Over ethiek, over zorg en over een ethiek van de zorg'. Deze lezing is openbaar en vindt plaats in de Aula van de universiteit, Broerstraat 5 te Groningen. Aanvangstijd: 16.30 uur.

Correctie

In het interview met Harry Kunneman in het vorige nummer van de Humanist was een storende fout geslopen. In het artikel stond: 'Expliciet humanistische antwoorden op grote vragen zijn wenselijk'. Dat had moeten zijn: 'Hij rekent af met de gedachte dat expliciet humanistische antwoorden op grote vragen wenselijk zijn'.

U kunt het niet meenemen, maar u kunt er wel veel mee doen

"Je kunt je geld toch niet meenemen", is een geveugeld woord. Maar waarom zou u dat ook willen, als u er tijdens uw leven nog zoveel mee kunt doen. Zodat u nog kunt zien hoe nuttig het wordt besteed. U kunt op verschillende manieren tijdens uw leven schenkingen doen. Dat levert ook nog belastingvoordeel op.

Als u een schenking doet, betekent dat geld geven aan een doel waar u achter staat. Als u het humanisme een warm hart toedraagt, denk dan eens over een schenking aan het Steunfonds Humanisme. Dat is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond strijdt voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie, telefonisch op nummer (030) 239 21 00 of met de onderstaande bon.

STEUNFONDS
Humanisme

JA ik wil meer informatie over schenken en een kosteloze notariële schenkingsakte.

naam v / m

adres

pc / plaats

telefoon

Stuur deze bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht.

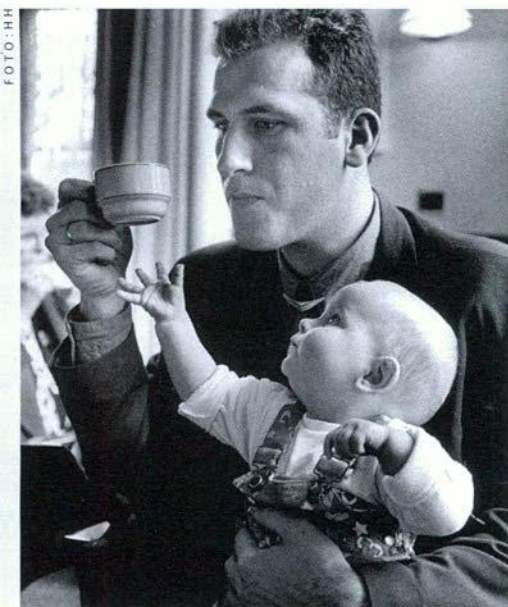
De volgende Humanist verschijnt begin november. Kopij voor dit nummer moet uiterlijk 9 oktober in het bezit zijn van de redactie. Begin december zal het speciale jubileum-winternummer van de Humanist verschijnen over het thema 'Samen Leven'. De deadline voor dit nummer is maandag 23 oktober.

in dit nummer

Zorgende vaders

Hoe is het gesteld met de moderne vaders? Hoe staat het bijvoorbeeld met hun dagelijkse zorg voor de kinderen? Daar is onderzoek naar gedaan, en de conclusies stemmen niet echt hoopvol. Maar er zijn ook lichtpuntjes. En het boek 'Mannen weten niet wat ze missen' zou nog heel wat vaders aan het denken kunnen zetten.

PAGINA **4**

Culturele valkuilen

Psychiatrie wordt door de meeste hulpverleners nog steeds universeel toepasbaar geacht. Geschikt dus voor ieder mens, ongeacht culturele achtergrond. Terwijl psychische klachten vaak juist zijn geworteld in die culturele achtergrond.

PAGINA **16**

Filosoof H.J. Pos

Mondiale solidariteit kan niet los worden gezien van de noodzaak om direct in eigen omgeving zaken aan te pakken, vond H.J. Pos. Hij was een humanistisch filosoof, van wie onlangs een biografie verscheen.

PAGINA **24**

FOTO: CHRIS PENNARTS

Mischa de Vreede

De tijdgeest intrigeert haar: de invloed die de tijd heeft op mensen en de mate waarin hun visie er door wordt bepaald. 'Tijdgeest' is dan ook de titel van het nieuwste boek van Mischa de Vreede dat volgende maand verschijnt. Een interview waarin ze haar visie geeft op vele zaken van leven en dood.

PAGINA **10**

EN VERDER

Jan Glastra van Loon	
over saamhorigheid	21
Radio en televisie	22
Relatieviering	28
Ik en De Ander	30
HV-Nieuws	31

Moderne vaders zijn nog geen zorgende vaders

Vaders met hun kind(eren) in het zwembad, voor de winkelwagen, op de fiets of wachtend bij school. Niemand kijkt er meer van op. Maar betekent dat nu ook dat het aantal zorgende vaders flink is toegenomen? Nee dus, volgens een aantal onderzoeken naar het moderne vaderschap. Er is al helemaal geen sprake van dat ze een gelijkwaardig deel van de zorg voor hun kinderen op zich nemen. Van de routinematige taken, zoals verschoneren aan- en uitkleden, houden ze zich 't liefst verre. En vooral aan huishoudelijk werk hebben ze een hekel. Is het echt zo somber gesteld met de moderne vader? Of zijn er ook inspirerende voorbeelden te vinden?

DOOR MIRRE BOTS

Er is de laatste tijd nogal wat onderzoek verschenen over het moderne, zorgende vaderschap. Maar als je de diverse onderzoeken leest, word je daar niet vrolijker van. Behalve dat hun aantal amper toeneemt, is het aantal vaders dat bewust minder gaat werken omdat ze voor hun kinderen willen zorgen, zeer gering. Mannen zeggen wel dat ze vanwege de zorg voor hun kind(eren) part-time willen gaan werken, maar de meesten belijden dat slechts met hun mond. Als het op gedrag aankomt, zetten ze hun voornemen niet in daden om. Zo bleek uit een onderzoek van de FNV in 1991 dat van de onderzochte 828 aanstaande vaders slechts 3% een verzoek tot minder werk deed, terwijl 40% had aangegeven dit te zullen doen. De rest zag ervan af vanwege inkomensverlies, carrièrekansen of organisatorische en bedrijfsculturele belemmeringen. Als er kinderen komen, zijn het vooral de vrouwen die minder gaan werken en meer tijd aan de zorg en het huishouden besteden. Zo is volgens cijfers van het Sociaal Cultureel Planbureau in 1992 92% van de werkende vaders full-timer, tegen 12% van de werkende moeders! Daarnaast blijken zorgende vaders zich vooral op leuke dingen van de zorg te richten: ze lezen hun kinderen voor, brengen ze naar bed, sporten, dollen en fietsen met hen, terwijl de moeders de meer routinematige klussen op zich nemen. En dat laatste geldt al helemaal voor het huishouden. Zijn

de vaders nog wel te bewegen om de meer bevredigende klussen (zoals boodschappen doen, koken en afwassen) voor hun rekening te nemen, wanneer het op strijken, stofzuigen of dweilen aankomt, zijn de meesten met geen stok vooruit te krijgen. Voor vaders staat in de zorghiërarchie het huishouden duidelijk onderaan.

Verzameling klussen

Een ander beeld dat uit diverse onderzoeken naar voren komt, is dat de regie van de zorg, de eindverantwoordelijkheid en het vooruitzien, voornamelijk op de schouders van vrouwen blijft rusten. Zij zien dat de broeken te kort worden, dat er cadeautjes gekocht moeten worden, dat hun kind voor zwemles opgegeven moet worden. Volgens onderzoeker Willibrord de Graaf is dit niet alleen klassiek zo gegroeid, maar komt het ook doordat mannen de zorg en het huishouden meer als een verzameling klussen zien en niet als een geheel. Ze doen een aantal van die klussen, maar voelen zich niet verantwoordelijk voor het overzicht.

De conclusie van de onderzoeken is duidelijk: de moderne vaders richten zich niet in grote getale en uit volle overtuiging op de zorg voor hun kinderen. Wat ze doen speelt zich veelal in

De regie van de zorg, het vooruitzien, blijkt vooral op de schouders van vrouwen rusten

de marge af en maakt niet de harde kern van de dagelijkse zorg uit. Ze verdienen eerder het predikaat meezorgende vaders dan zorgende vaders. Al is er een kleine groep, van voornamelijk hoogopgeleide mannen, die hierin wel het voortouw neemt en die bewust kiest voor een wezenlijk aandeel in de zorg.

Dat er de laatste 10, 15 jaar een verschuiving in de traditionele vaderrol heeft plaatsgevonden - van de autoritaire vader naar de betrokken vader - daar zijn de onderzoekers het over eens. Maar waarom dit in de praktijk slechts zo moeizaam en traag tot een groter aandeel in de dagelijkse zorg leidt, daar lopen de meningen over uiteen. Zoekt de één de oorzaak vooral in de mannelijke identiteit, die nog erg eenzijdig gericht is op betaalde arbeid en kostwinnerschap, een ander zoekt deze meer in de structurele belemmeringen die de arbeidsmarkt, de werk-

cultuur en de sociale wetgeving voor mannen opwerpen. Waar de onderzoekers het absoluut niet over eens zijn, is wie er nu eigenlijk beter wordt van vaders die voor hun kind(eren) zorgen: de mannen zelf, hun (vaak overbelaste) partners of de zonen en dochters die hierdoor een betere en intiemere relatie met hun vader zouden krijgen.

Betere mannen

Aan die laatste vraag komen de meesten niet eens toe. Behalve dat het zorgend vaderschap een relatief nieuw fenomeen is waarover moeilijk harde uitspraken zijn te doen, begeef je je met het beantwoorden van deze vraag ook op glad terrein. Want wat goed vader- of moederschap is, is niet alleen historisch en cultureel bepaald (en dus aan verandering onderhevig), maar ook nog eens sterk ideologisch gekleurd. Jarenlang heette het dat, wanneer vaders echt dagelijks voor hun kinderen zouden zorgen, er op den duur betere mannen zouden ontstaan.

Iemand die hier wel uitspraken over durft te doen, is sociaal wetenschapster **Trudie Knijn**. Zij is eerder gepromoveerd op het veranderend moederschap in Nederland en heeft onlangs een groot onderzoek naar de (on)mogelijkheden van het zorgend vaderschap af-

*Zorgende
vaders richten
zich vooral op
de leuke
dingen van de
zorg zoals het
voorlezen van
de kinderen*

gerond. Zij heeft sterk haar twijfels bij die opvatting. "Ik geloof absoluut niet dat je betere kinderen krijgt, als mannen zich intensief met de zorg voor hun kinderen gaan bemoeien. Ze doen dat meestal ook niet omdat ze een gelijkwaardig deel van de zorg op zich willen nemen, maar omdat ze behoefte hebben aan een intiemere relatie met hun kinderen. Dat het de ontwikkeling van kinderen ten goede zou komen, zoals nogal eens beweerd wordt, betwijfel ik ook. Voor kinderen is het belangrijker dat ze een paar aardige, serieuze en betrokken volwassenen in hun omgeving hebben, maar of dat nu mannen of vrouwen zijn, maakt volgens mij niets uit." De enigen die er volgens haar voorlopig op vooruit gaan, zijn de moeders. "Wanneer vaders intensief gaan zorgen, hoeven moeders niet meer eenzijdig in de zorg terecht te komen. Ze kunnen zich met meer inzet op hun betaalde werk richten, waardoor ze ook minder financieel afhankelijk van hun partners worden."

Ze gelooft ook niet zozeer in een vrouwen- en mannenmanier van zorgen. Nu doen mannen het wel anders, maar dat komt omdat ze op dit gebied pas net komen kijken en nog heel erg zoekende zijn. "Maar na verloop van tijd, als zowel mannen als vrouwen werken én zorgen, vervalt volgens mij het ver-

schil tussen hoe mannen zorgen en hoe vrouwen zorgen. Je hebt dan gewoon met verschillen tussen mensen te maken, dus met verschillende manieren van zorgen. Dat is niet langer afhankelijk van of je man of vrouw bent."

Grote verschillen

Voorlopig is dit echter nog toekomstmuziek. Terug naar haar recente onderzoek, waarvoor ze 80 vaders van kinderen jonger dan 12 jaar heeft geïnterviewd. Het meest opvallende dat daaruit naar voren kwam, is dat er grote verschillen tussen vaders onderling bestaan. Trudy Knijn: "Het beeld zoals dat over het algemeen over zorgende vaders bestaat, namelijk dat het mannen betreft die minder dan 32 uur per week werken, bleek in mijn onderzoek niet te kloppen. Zo is er een groep vaders - de 'overactieven' noem ik ze - die een nagenoeg volledige werkweek combineren met een grote bijdrage aan de zorg voor kinderen en huishouden. En zij doen dat ook nog eens met veel enthousiasme en plezier. Zij zijn een equivalent van de 'supermoeders': ze willen het op beide fronten goed doen. Terwijl de vaders die veel tijd aan de zorg wijden en weinig buitenshuis werken (minder dan 16 uur per week), daar zelf soms grote moeite mee hebben. Ik had verwacht dat juist zij zich met overtuiging op de zorg van hun kinderen hadden gestort, maar dat bleek vaak niet het geval te zijn. Het is meer een samenloop van omstandighe-

De laatste 10, 15 jaar is de traditionele vaderrol wel verschoven van de autoritaire vader naar de betrokken vader

den geweest die hen in die situatie heeft doen belanden, zoals langdurige werkloosheid, arbeidsongeschiktheid of een partner die meer kan verdienen. Het verlies van het kostwinnerschap valt deze vaders zwaar. Sommigen koesteren ook de hoop dat ze op een goede dag aan hun zorgtaak kunnen ontsnappen."

Belemmeringen

Echt gelukkige huismannen is Trudy Knijn in haar onderzoek niet veel tegengekomen. Het zijn dit soort bevindingen die haar tot de conclusie hebben gebracht dat zorg nog niet echt deel uitmaakt van de mannelijke identiteit. "Het mannelijk zelfbeeld blijkt nog heel sterk gekoppeld te zijn aan

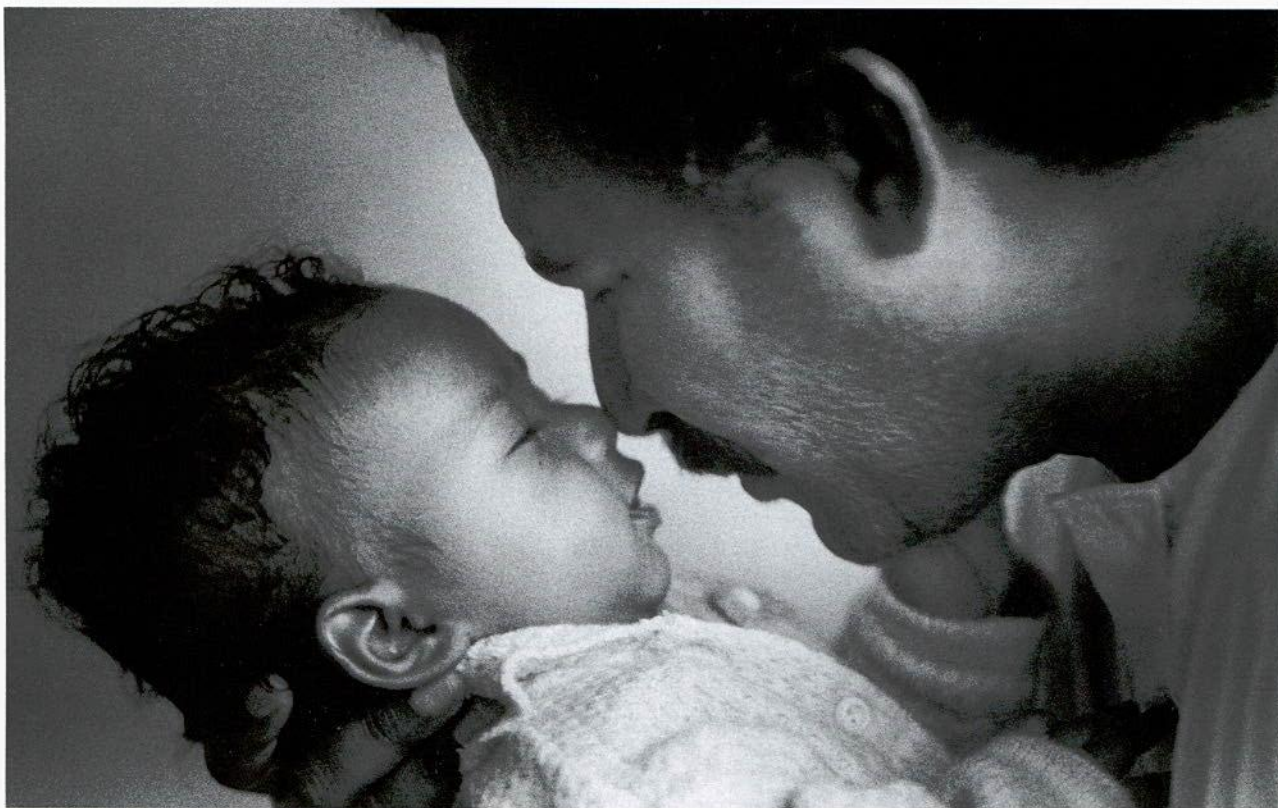
betaalde arbeid en het kostwinnerschap. Als vaders naar hun gevoel te veel tijd aan de zorg besteden, terwijl ze op de arbeidsmarkt amper meedraaien, ervaren ze dat als een aanslag op hun man-zijn. Het is niet voor niets dat de vaders die een stevige baan hebben én veel zorgen zich over het algemeen het meest tevreden voelen met hun zorgtaak." Mannen ontleen hun zelfwaardering blijkbaar meer aan hun maatschappelijke positie dan aan het feit dat ze voor hun kinderen zorgen. Trudy Knijn ziet dit dan ook als één van de belangrijkste sociale en culturele belemmeringen op het pad van vaders naar meer zorg voor hun kinderen.

Willibrord de Graaf, die een onderzoek heeft gedaan onder 30 mannen en vrouwen die de lasten en lusten van het vaderschap gelijk pogen te verdelen, is het hier ten dele wel mee eens en bevestigt dat mannen nog erg sterk op werk zijn gericht. Maar tegelijkertijd ziet hij dat mannen vaak weinig steun van hun werkomgeving krijgen als ze minder willen werken om voor hun kinderen te zorgen. De tegenwind die ze daar ondervinden moet niet worden onderschat, vindt hij. "Mannen staan nog sterk onder druk van de werkcultuur die in veel bedrijven en organisaties heerst. Men wordt geacht altijd aanwezig te zijn en full-time of liefst nog meer te werken om echt mee te tellen. Mannen willen wel in deeltijd werken, maar doen dat niet omdat ze bang zijn niet meer voor vol te worden aangezien en carrièrekansen te verspelen." Tijdens de vele lezingen die hij in het land over mannen, carrière en zorg houdt, komt hij telkens weer mannen tegen die er een hele strijd voor hebben geleverd, maar wie het toch niet is gelukt. "In sommige bedrijfstakken, zoals in de haven, mogen mannen gewoon niet korter werken van hun baas. En voor heel wat hoge functies geldt de norm van een 38-urige werkweek." Toch moet je ook niet te pessimistisch gestemd zijn, vindt hij. "In het klassieke machobeeld is ontegenzeggelijk een gat geschoten. Het klimaat is aan het veranderen, al gaat het langzaam. Zo maken steeds meer mannen gebruik van een ouderschapsverlofregeling." Zijn voorzichtige schatting is dat ongeveer 10% van de vaders buiten de traditionele rol stapt en een kleiner tot groter aandeel in de zorg op zich neemt. Het Sociaal Cultureel Planbureau houdt het op 8%.

Thuisdagen

Slechts 8 tot 10%, het lijkt mij erg weinig. Zeker als ik naar m'n eigen omge-

ving kijk, waar bijna geen mannen rondlopen die niet voor hun kind(eren) zorgen. Maar meer dan cijfers spreken de ervaringen van mannen zelf tot de verbeelding. Wat dat betreft vind ik het onlangs verschenen boek van Peter Buijs 'Mannen weten niet wat ze missen' een verademing. In dit boek beschrijft hij op een heel persoonlijke manier z'n 10-jarige ervaring als zorgende vader en laat precies zien wat het vader- en moederschap nu zo leuk maakt. Peter Buijs en z'n vrouw werkten beiden als huisarts, maar omdat twee van die veeleisende banen niet met het krijgen van kinderen te combineren viel, besloot hij (en niet z'n vrouw) naar een andere, part-time baan uit te kijken om twee dagen thuis voor de kinderen te zorgen. Hij doet in het boek vrij minutieus verslag van z'n 'thuisdagen': over de kleine dagelijkse zorgen, de gebroken nachten, het getuttel, de toewijding, het plezier, het wonder van de taal en de prachtige, soms diepzinnige gesprekjes die daardoor ontstaan. Maar ook over het geregeld, de moeheid, de rampenscenario's die zich soms voordoen, de moeite die het kost om beide delen van z'n leven in het spoor te houden en elkaar niet te laten overwoekeren. Voor mij als werkende moeder is wat hij schrijft ook heel herkenbaar. Het zijn al die ontroerende, vreugdevolle en moeilijke momenten samen die de kern van de combinatie werk en zorg uitmaken. Zorgen is niet alleen een last en opgave, maar heeft je als ouder ook heel wat te bieden.

Mannen ontnemen hun zelfwaardering nog vooral aan hun maatschappelijke positie en niet aan de zorg voor hun kinderen

Zo schrijft hij over de meerwaarde die het zorgen voor z'n kinderen voor hem heeft gehad. "Tot de meest waardevolle ervaringen van de afgelopen jaren behoort het onverwacht grote beroep dat mijn kinderen deden op mijn zachte kant, op vermogens als troosten, koesteren, verzorgen, verwonderen, creativiteit, improviseren, genieten; op gevoelens als intimiteit, lieflijkheid, ontroering, verbondenheid. Zulke gevoelens en vermogens worden meer met vrouwen dan met mannen in verband gebracht. Maar ik móest ze wel ontwikkelen, omdat mijn eigen vlees en bloed me erop aansprak. Dat leverde een prettig evenwicht op met mijn werk. Dat deed in het algemeen meer een appél op mijn hardere kant, op vermogens als presteren, produceren, tempo maken, incasseren, volhouden, me te weer stellen tegenover concurrenten en mijn emoties in de hand houden. Die vermogens worden meer aan mannen dan aan vrouwen toegedicht en zijn nodig in de strijd om het bestaan, om je te handhaven, tegenslag te over-

winnen en ook om er bevrediging uit te putten, zoals mij uit ervaring bekend was. Die andere ervaring kende ik veel minder."

Dat het thuisfront en het werk elkaar weleens bijten en dat het hem soms moeite kost om daar een goed evenwicht in te vinden, laat hij niet onbenoemd. "Het is een vreselijk cliché, maar alle moeite balde zich van tijd tot tijd samen in de eerste drie letters van dat woord: moe! Kernachtiger kan de debetzijde van de combinatie werk en kinderen niet worden samengevat en het is waarschijnlijk alleen lang vol te houden als je er meer energie uit put dan het je kost." Dat laatste was bij hem duidelijk het geval. Want toen hij meer kon gaan werken, omdat ook z'n jongste dochter de schoolgaande leeftijd had bereikt, koos hij hier niet voor. Hij was inmiddels te gehecht geraakt aan zijn 'thuisdagen' en de vanzelfsprekende, intieme band met z'n kinderen. Mannen die de stap overwegen om voor hun kind(eren) te gaan zorgen, zouden dit boek dan ook zeker moeten lezen.

Peter Buijs, 'Mannen weten niet wat ze missen. Het vaderschap gecombineerd met part-time werk', uitgeverij Veen (Amsterdam/Antwerpen) 1995. Willibrord de Graaf, 'Vaderschap: een halve zorg?', Amsterdam 1990. Trudie Knijn, 'Zorgend vaderschap', in Amsterdams Sociologisch Tijdschrift, jrg. 20, nr. 3 (jan. '94), pg. 70-97.

Haags Humanistisch Debat over milieu

Op het vorig jaar gehouden HV-symposium 'Verslavend lekker en nooit genoeg' stonden de drijfveren van de mens om te consumeren centraal. De vraag werd gesteld hoe een verandering in consumptiegedrag op gang gebracht kan worden en hoe een verdere achteruitgang van natuur en milieu voorkomen kan worden. Gesteld werd dat de waarde die aan een schoon milieu en aan behoud van natuurschoon wordt toegekend, omhoog moet. En dat de overheid daar een belangrijke rol in kan spelen door 'groen-denken' te stimuleren. Veel mensen vrezen echter een soort 'eco-fascisme', waarin mensen moeten gaan leven volgens allerlei door ecologen opgelegde normen.

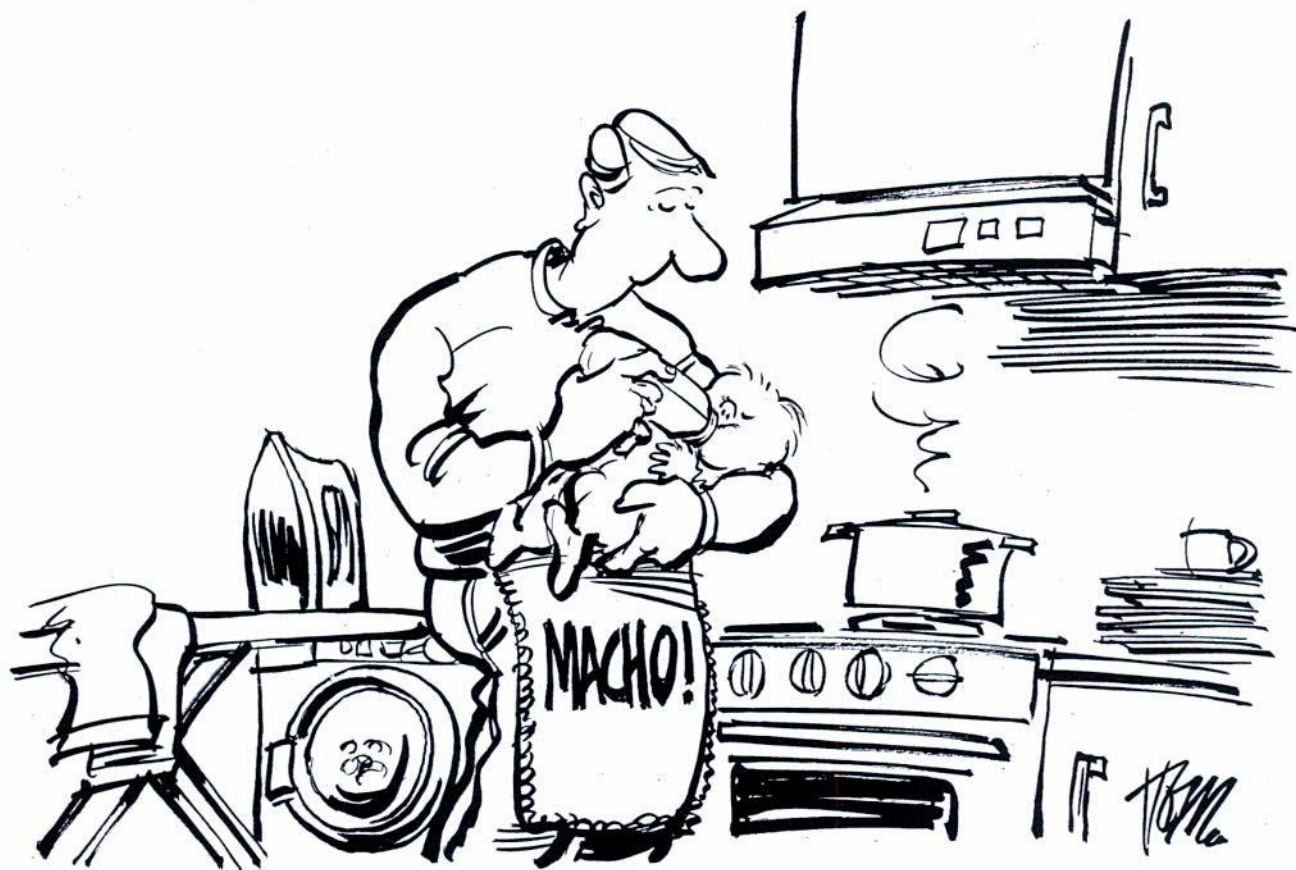
De vraag is hoe een humanist hiermee om moet gaan: voor een humanist zijn individuele vrijheid en zelfbeschikingsrecht immers belangrijke zaken, maar ook solidariteit met de medemens en zorg voor de natuur. Zo is er sprake van een tegenstelling tussen individuele en collectieve belangen.

Deze discussie zal dit jaar worden gevoerd in het Haags Humanistisch De-

bat op zondagmiddag 15 oktober, georganiseerd door de HV-afdeling Haagland. Jaap Kruithof en Klarissa Nienhuys zullen inleidingen verzorgen. Kruithof, hoogleraar ethiek aan de Universiteit van Gent, is van oorsprong vrijdenkend humanist en heeft een zeer omvangrijk oeuvre met boeken over talloze onderwerpen op zijn naam staan. De stelling die de kern van zijn betoog zal aangeven, luidt: 'het ecocentrisme, als kern van de moderne ecofilosofie, is onverzoenbaar met het klassieke humanisme'. Nienhuys kan bogen op een lange carrière als wetenschappelijk medewerker op het terrein van Wetenschap & Samenleving en van Energie & Milieukunde. Daarnaast bekleedde zij diverse bestuurlijke functies op het terrein van milieu - onder andere als voorzitter van de Waddenvereniging. Zij stelt dat milieu-activisten regels voorstellen zonder zich bewust te zijn van onderliggende normen en waarden. Het is een taak van humanisten om impliciete normen en waarden ter discussie te stellen. Een humanist die eco-fascist wil zijn, is iemand die roomser dan de paus wil zijn.

Na deze inleidingen zal een forumdebat met de aanwezigen in de zaal worden gevoerd waaraan behalve beide inleiders ook Paul Cliteur en Hildegard Wassenaar zullen meewerken. Cliteur is landelijk voorzitter van het HV en brengt de stelling in het debat dat 'de stelling dat de mens van het dier afstamt een biologische waarheid is waaruit de morele consequenties nog getrokken moeten worden'. Wassenaar is een actief humaniste die aanwezig zal zijn om vanuit haar oorspronkelijke visie de brug te slaan tussen theorie en praktijk. Zij stelt dat 'de mens in zijn wezen een ecologisch gegeven is, maar tegelijk een milieuramp'.

Dagvoorzitter is Henk Kool, adjunct-hoofredacteur van Radio West. Het debat vindt plaats in het Volksbuurtmuseum, Hobbemastraat 120 in Den Haag (goed bereikbaar met tramlijn 6 vanaf Den Haag CS), en begint om 14.00 uur. De zaal is open vanaf 13.30 uur, en biedt plaats aan ongeveer 120 mensen, dus kom op tijd! De toegang is gratis. Meer informatie: tel. 070-3560308 (na 19.00 uur).

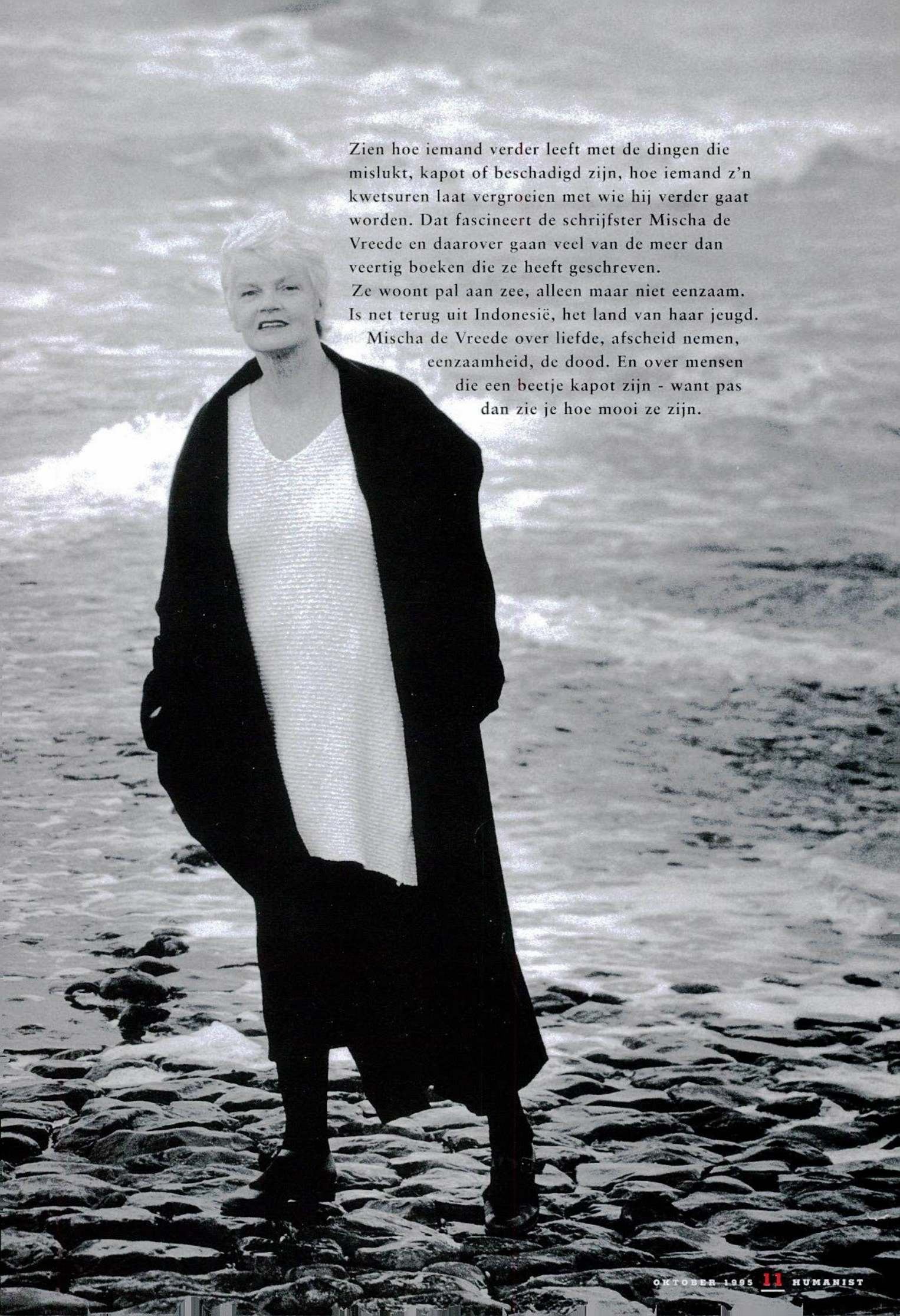

Mischa de Vreede

Hoe mooi zijn beschadigde mensen

DOOR TRUDY KUNZ

Zien hoe iemand verder leeft met de dingen die
mislukt, kapot of beschadigd zijn, hoe iemand z'n
kwetsuren laat vergroeien met wie hij verder gaat
worden. Dat fascineert de schrijfster Mischa de
Vreede en daarover gaan veel van de meer dan
veertig boeken die ze heeft geschreven.

Ze woont pal aan zee, alleen maar niet eenzaam.
Is net terug uit Indonesië, het land van haar jeugd.

Mischa de Vreede over liefde, afscheid nemen,
eenzaamheid, de dood. En over mensen
die een beetje kapot zijn - want pas
dan zie je hoe mooi ze zijn.

Volgens mij zien alle mensen die als kind in het Jappenkamp hebben gezeten eruit of ze altijd kind zijn gebleven. (...) Je kunt aan ze zien dat ze leven met de overtuiging dat alles wat een mens doet en laat en bezit uitermate futiel is en niet serieus genomen hoeft te worden. Want er kan immers altijd opnieuw een oorlog uitbreken - of er gebeurt iets anders - waardoor je al je verworvenheden en zekerheden opnieuw verliest? En zo leven ze ook: ze zijn in staat van de ene dag op de andere alles in de steek te laten. (Uit: 'Het leven een film').

Het huisje aan zee waar Mischa de Vreede sinds vier jaar woont, ademt dezelfde, bijna jeugdige eenvoud als zijzelf. Als belangrijkste kostbaarheden bevat het een hond, twee poezen, en aan de muur - behalve een schilderij van Veldhoen - een aantal verfijnde Chinese borduurwerken: patchworkachtige lapjes in prachtige, ouderwets verschoten tinten. Mischa de Vreede (59), schrijfster van een veertigtal boeken waarvan het meest recente, 'Tijdgeest', dezer dagen verschijnt bij Uitgeverij Atlas, is zojuist terug van een reis naar haar geboorteland Indonesië. Daar heeft ze, voor alweer een nieuwe bundel, twintig mensen geïnterviewd. Het optekenen van waargebeurde verhalen uit de mond van echte mensen lijkt steeds meer haar voorkeur te krijgen boven de fictie ('Onze eeuwige honger', 'Een hachelijk bestaan', 'Eindelijk mezelf' enzovoort). Mischa de Vreede: "Waar gebeurde verhalen vind ik altijd erg mooi. Hoe een mens dingen beleeft, hoe dingen mensen overkomen. De geheimzinnige samenhang die er vaak bestaat tussen voorvallen - en vaak ook helemaal niet. Predestinatie, voorbeschikt zijn. Ik hoorde eens op de radio een machinist vertellen dat hij negen zelfmoorden voor zijn trein had gehad, terwijl zijn collega's er op precies hetzelfde traject, op dezelfde tijden, niet één hadden gehad. Dan denk ik: waarom nu juist deze man? Zo heb je ook gezinnen waarvan je het idee hebt dat God tegen z'n engelen heeft gezegd: 'daar mag het niet goed mee gaan'. Dat er dus echt met iedereen iets is. Eén kind is autistisch, één kind heeft slechte nieren, de vader heeft een auto-ongeluk gehad en de moeder krijgt kanker. Dat gebeurt, zo is het leven. En dat boeit me steeds meer: niet het verzonnene, niet de sprookjes - nee, het hier en nu. En dát onder woorden zien te brengen."

Vrijheid-blijheid

Ook haar nieuwe boek 'Tijdgeest' is non-fictie: het laat bestaande (jonge)

De tijdgeest intrigeert me. De invloed die de tijd heeft op mensen en de mate waarin hun visie er door wordt bepaald.

mensen aan het woord over de sfeer van vrijheid-blijheid waarin zij, eind zestiger- begin zeventiger jaren, groot geworden zijn. Als produkt van hun tijd drongen hun ouders hen, door-drenkt als zij waren van de hippy- en flower powercultuur, met de beste bedoelingen de waarden en verworvenheden op waar zij zelf zo hard voor hadden moeten vechten. Mischa de Vreede: "Die zestiger jaren zijn een hele korte en erg vreemde tijd geweest, die voor een groot deel alweer is vergeten. De mensen die hem zelf hebben meege-maakt, komen er steeds meer van terug en als je de kinderen van die mensen hoort praten, begrijp je waaróm." Zelf heeft de schrijfster het indertijd als alleenstaande moeder van twee kinderen (Mischa de Vreede is twee keer getrouwd en gescheiden - TK.) te druk

gehad om zich in flower power en het roken van bewustzijnsverruimende middelen te verliezen. "Bovendien heb ik - dat wist ik toen niet, maar dat weet ik nú - dankzij mijn kampjaren een overweldigende behoefte aan rust, orde en harmonie. Dat heeft zich altijd doen gelden." Afgezien van het feit dat zij bemind werd door iemand die getrouwd was, heeft zij naar eigen zeggen in die woelige jaren 'tamelijk truttig' geleefd. "Ik ben hoogstens vooruitstrevend geweest in het feit dat ik niet met modes ben meegegaan, en ook wel in mijn streven om onafhankelijk en zelfstandig in het leven te staan. Ik was niet tegen abortus als zodanig, maar ik veroordeelde het openlijk als de meest brute vorm van geboortenbeperking. Ik zag het absoluut als het allerlaatste redmiddel, iets wat me door de femi-

FOTO: S. CHRIS PENNARTS

nisten niet in dank is afgenomen. Ik heb ook altijd kanttekeningen gezet bij kinderopvang en crèches. Ik zei dat een moeder toch veiligheid moest bieden. Dat kwam natuurlijk omdat ik zelf, als kampkind, in een zeer bedreigende periode van mijn leven mijn moeder heb moeten missen. Ik vond en vind dat je een kind pas voor grote dagdelen de deur uit mag doen als het kind praat, als het kan zeggen wat het heeft meege- maakt en klachten kan uiten. Ik heb ook altijd gezworen bij de theepot om vier uur. Moeder is thuis en vraagt: 'hoe was het op school?'"

Nog altijd kind

Wat haar het meest frappeerde toen ze de kinderen van de flower power-generatie interviewde, was de mate waarin de meesten van hen nog altijd kind zijn. "Zij hebben nooit die woede tegen hun ouderlijk huis gehad die bij de adolescentie hoort. Alles was ook altijd goed wat zij deden. Zij hadden graag wat stimulans willen hebben en dat hebben zij niet gekregen. Daarom is uit de meesten van hen uiteindelijk niet gekomen wat er mogelijk in zat. Zij

***Ik ben er altijd op
uit aan te tonen dat
aan ieder gelijk een
andere kant zit***

mochten zelf hun school kiezen, maar als ze geen zin hadden om te leren was het ook goed. Alles wat ze deden, werd door hun ouders even fantastisch gevonden. Die kinderen hadden er immers zelf voor gekozen, en zo'n eigen keus moest niet alleen gerespecteerd, maar tot in het extreme toe gewaardeerd en bevestigd worden. Met het gevolg dat sommige van die kinderen hun ouders niet durfden toegeven dat ze zich vergist hadden, en toch liever naar het VWO gingen dan naar de ambachtsschool."

Hoe kwam u ertoe het thema 'tijdgeest' zo uit te diepen?

"Omdat het verschijnsel me intrigeert. De invloed die de tijd op mensen heeft en de mate waarin hun visie erdoor bepaald wordt. Zo heb ik een jaar of vier, vijf geleden een tamelijk vlammend stuk geschreven over dokter F., tegen wie toen dat proces liep. (Dr. F., de 'Zettense arts', werd van ontucht met zijn patiënten beschuldigd - TK). Het was een streng stuk, maar ik schreef wel: waar hij nu voor veroordeeld

***De dood is altijd bij me geweest,
dus ik heb niet het idee dat hij nu dichterbij
is dan toen ik vijf of zes was***

wordt, moet ook in de context worden gezien van de jaren zeventig en wat daarin allemaal gebeurde. Onbekenden die elkaar dwangmatig gingen staan knuffelen, vrouwen die met spiegel- tjes in het Vondelpark zichzelf en elkaar tussen de benen keken - dat soort dingen was in die tijd heel normaal. Zo ken ik ook vaders uit die tijd die het prettig vonden om met hun dochter onder de douche te staan, en die haar onbekommerd met zich lieten spelen. Alles kón in die flower power-toestand. Waarmee ik alleen wil zeggen: realiseer je dat dit alles gebeurde in de tijdgeest van toen. Toen kon het allemaal, maar twintig jaar later worden mensen om precies hetzelfde gedrag veroordeeld." Bijna verontschuldigend: "Ik ben er altijd op uit aan te tonen dat er aan ieder gelijk een andere kant zit. Alles zien, alles bekijken - liefst van enige afstand. Die houding heb ik altijd gehad. En wat ik registreer, wil ik zorgvuldig bewaren, in mijn geheugen opslaan. Als kind, in het kamp, is dat al begonnen. Ik dacht: ik moet goed onthouden dat het nu zo is, want straks gelooft niemand me."

Uit vrijwel al uw werk spreekt een fascinatie voor beschadigde mensen.

Enthousiast: "Ja! Oliver Sachs schrijft daar ook zo mooi over. Over hoe er bij iemand met een lichte hersenbeschadiging vaak iets anders in werking treedt: iemand ziet dan bijvoorbeeld alleen nog maar in zwart-wit - prachtig! Je ziet ook pas hoe mooi een hand is, als het vel eraf is."

Gruwelijk.

Stralend: "Nee, dat vind ik ècht. Dan pas zie je hoe het werkt. Ik zal niet het vel eraf halen om te zien wat eronder zit, maar neem bijvoorbeeld een huis dat kapot is. Dan zie je hoe het gebouwd is, je ziet de kern, het wezen, en dat is altijd mooi. Wat mij boeit, is te zien hoe iemand verder leeft met de dingen die mislukt, kapot of beschadigd zijn. Hoe hij of zij die kwetsuren laat vergroeiën met wie hij verder worden gaat. Ik heb eens een reeks gesprekken gehad met mensen die in hun geestelijke en/of verstandelijke ontwikkeling gestoord waren. Ik heb hen gewoon laten praten, en daar teksten van gemaakt. Het waren in feite tamelijk gekke mensen, maar als je ziet wat een

verschrikkelijk groot en rijk gevoelsleven zij hebben ... Ja, ik voel mij aange- trokken tot die mensen. Waarom? Ook omdat je zelf ineens op een heel andere waarde geschat wordt: niet om wat je doet, maar om wie je bent. Je kunt bij die mensen volstrekt jezelf zijn. Daar- bij zijn ze ook zo tactiel, zo kwets- baar."

's Nachts huilde het kind. Altijd, mo- notoon en doordringend, aan een stuk door. Op verzoek van de buurtbewo- ners hadden de ouders dubbele ramen laten aanbrengen, maar Mara kon blij- ven meeleven want ze zag boven licht branden, op de kamer die waarschi- nlijk kinderkamer was en ze kon de va- der en moeder heen en weer zien lopen, gebogen naast elkaar zien staan, bezig met dat kind dat niet slapen kon en niet duidelijk kon maken waarom niet. Mara had gelezen dat een kind als Woutertje niet wist wat liefde was en dat het niet kon voelen. Geen koude en geen warmte, geen verdriet en geen verlangen. Geen genot maar ook geen pijn. Maar waarom huilt hij dan steeds? dacht ze. Waarvoor is hij altijd zo bang? Ze begreep niet hoe iemand die niets voelde toch zo hevig lijden kon. (Uit: 'Van jou houd ik')

Waardevol mens

Mischa de Vreede: "Het gaat erom dat je, ook als iemand er volstrekt waarde- loos uitziet, of een volstrekt waardelo- ze indruk maakt, in die persoon toch waarden ziet. En dat je die bij hem of haar probeert te benadrukken. In het kamp had je altijd het idee dat je abso- luut waardeloos was. Een kruimeltje, meer was je niet. Ik heb eens een thera- peut horen zeggen: 'depressie houdt in, dat je van jezelf absoluut niet het idee hebt dat je een waardevol mens bent'. Ik herken dat helemaal. Ik ge- loof dat het voor iedereen, maar voor- al voor de beschadigden en de gestoor- den, van levensbelang is dat anderen je laten voelen: als mens heb jij je eigen, individuele waarde, en die respecteer ik."

Voelt u een soort verwantschap met hen?

"Met de beschadigden? Zeker. En op verstandelijk gestoorde kan ik rond- uit jaloers zijn. Jaloers op het vormelo- ze, het ongehinderde en onbeperkte

wat ze hebben. Ik kan ook jaloers zijn op de puurheid van autisten. Hun volstrekte onvermogen om te liegen - zo zou ik willen zijn. Zo zuiver, zo volmaakt mezelf." Wat haar betreft vormt vooral de constante noodzaak geld te verdienen een bedreiging voor haar zuiverheid en integriteit. "Ik heb heus weleens iets geschreven alleen maar voor de poen. Maar dat doe ik dan toch zo goed mogelijk en in die zin blijf ik misschien toch wel mezelf." Sinds kort staat zij regelmatig op de planken met een monoloog, ontleend aan haar boek 'Zuiver mijn zwijgen'. Zo'n publiekelijk optreden vindt zij diep in haar hart 'een verwerpelijke vorm van aandacht trekken', maar aan de andere kant: "het is natuurlijk altijd heel aardig om een verhaal te vertellen. En ik ben dol op verandering, op nieuwe dingen, en dit had ik nog nooit eerder gedaan."

Orde en rust

Haar verhuizing van hartje Amsterdam naar een doodlopend weggetje bij zee was ook zo'n verandering waar zij zich bijna gretig in verlustigde, en nog steeds verlustigt. "Terwijl het toch een soort emigreren is," lacht ze, "als je uit Amsterdam komt. Maar zoals ik al zei: ik heb zó'n behoefte aan orde en rust om me heen. In Amsterdam is het voor mijn gevoel echt oorlog, terwijl hier ... Het wandelen, de schoonheid van het landschap. De stilte. De rust. Zonsondergang. Ik kan er geen genoeg van krijgen."

Bijna zestig bent u nu. Denkt u weleens aan het einde?

Fel: "Nee, nooit. Laatst ontmoette ik iemand die me vroeg: 'is het leven een beetje aardig voor je geweest?' Ik zei: 'gewéest? Wat krijgen we nou?' Ik heb helemaal niet het idee dat mijn leven zo goed als achter de rug is. Ik heb vanaf mijn vierde een redelijk doodsverlangen gehad, de dood is altijd bij me geweest, dus ik heb niet het idee dat hij nu dichterbij is dan toen ik vijf of zes was. Ik zie ook steeds beter dat het volwassen zijn geen vast punt is. Zo ben ik me er steeds meer van bewust dat ik een verknalde kindertijd heb gehad, en ik weet nú pas dat ik dat erg mag vinden. Daar groei je naartoe. Misschien is dat óók een vorm van harmonie: dat je iets vervelends hebt meegemaakt en dat je nu eindelijk jezelf mag toestaan dat vervelend te vinden. Daarom heb ik ook helemaal niet het idee dat ik aan het eind van mijn leven ben. Ik kom voortdurend tot nieuwe inzichten, ik word nog steeds groter en sterker. Ik denk dat heel veel vrees voor het ouder worden is gekoppeld aan een vrees

*Ik heb helemaal
niet het idee dat
ik aan het eind
van mijn leven ben.
Ik kom voortdurend
tot nieuwe inzichten,
word nog steeds
groter en sterker.*

voor het sterven, en die heb ik niet. Heel veel van mijn opstellen, als meisje, en bijna al mijn boeken eindigen met een min of meer zelfgekozen dood of een begrafenis. Ik schrijf daar nooit naartoe, het overkomt de mensen die ik in mijn boeken heb verzonnen helemaal vanzelf. Eigenlijk ben ik in mijn fictie ook veel autobiografischer dan in mijn autobiografie. Ik kan niet zeggen dat ik het leven haat - ik ben zeer zinnelijk, dus dan heb je altijd wel wat te genieten. Daarom kan ik me óók voorstellen dat ik op m'n sterfbed nog geniet van het schone laken dat ik krijg, van het ijs dat ze op m'n lippen leggen, van de zon die opgaat, en dat ik daarom misschien zal zeggen: 'laat me nog maar even'. Je kunt nooit van tevoren zeggen hoe het zal zijn. Ik weet alleen: zoals ik nu tegen de dood aankijk, erg vaar ik het als iets dat zó bij het leven hoort, dat zó normaal en natuurlijk is ... Ontluistering, dat is iets anders. Dat boezemt me wel angst en afkeer in. Als je lichaam je op een smerige manier in de steek laat. Dat lijkt me veel erger dan doodgaan."

Voorgoed afscheid

Afscheid nemen is een ander thema dat in haar werk opvallend vaak terugkomt. Mischa de Vreede: "Dat heeft te maken met die paar keer in mijn leven dat ik 'voor even' van iemand afscheid nam, terwijl het achteraf voorgoed bleek te zijn. Het gevolg is dat ik nu rationeel altijd denk: het is maar voor even, maar mijn hart zegt: het kan voor heel lang zijn - of voorgoed. Zo behandel ik ook ieder afscheid. Toen ik deze zomer naar Indonesië ging, liet ik niet alleen een schoon bureau achter, ik heb ook tegen mijn dierbaren alle dingen gezegd die ik nog wilde zeggen. Omdat mijn reis zou kunnen uitlopen in de dood. Als je elkaar na vier weken dan toch weer ziet, ben ik tot tranen toe gevoerd. De hereniging na het afscheid - er is bijna niets mooiers. Ik kan ook nooit met droge ogen kijken naar een programma als 'All you need is love'. Prachtig, die mensen die elkaar bloots-

voets, op koude winterwegen tegemoet hollen, helemaal overgekomen uit Nieuw-Zeeland, nog net voor de Kerst, met het intussen geboren kind op de arm ..."

Tekort schieten

Het woord 'liefde' is gevallen. Daarna blijft het enige tijd stil. Roeren in de drabbige *toebroek*, nog een zandkoekje uit de trommel. Dan zegt ze: "Houden-van moet voor mij onvoorwaardelijk zijn. Alomvattend. Onaardige trekjes moeten erbij kunnen, zelfs liegen moet erbij kunnen. Het is ook: je inhouden als de ander iets niet wil vertellen. Dat moet je elkaar gunnen. Niet alles willen en hoeven weten. Op zo'n manier houd ik ook van de muziek en van de natuur. Ik hoef niet van iedere vogel de naam te kennen, en van iedere bloem de bloeiwijze. Ik kan van muziek houden zonder dat ik de componist en de symfonie op nummer weet." Klinkt dat niet wat theoretisch? opper ik. De praktijk is toch, zeker waar het de partnerliefde betreft, voor weinigen zo ideaal als zij nu schetst. "In vriendschappen," geeft zij toe, "waarin erotiek vrijwel geen rol speelt, is de niet-vragende liefde heel goed te realiseren. Maar in relaties ... nee, het schiet toch vaak tekort." Bij haar gedroomde liefde stelt zij zich het volgende tafereel voor: "ik zit in mijn kamer, en hij in de zijne, en 's avonds loop ik door een lange gang naar die kamer van hem. Daar zit hij in een kring van licht, en op dat moment stellen we vast of we de nacht met elkaar doorbrengen of niet."

*Mischa de Vreede:
er is bijna niets mooiers
dan de hereniging
na het afscheid*

Maar ook is er een ander beeld waarin haar ideaal zich vaak vertaalt: "twee oude mensen - je ziet ze op straat weleens lopen - die in lichaamstaal helemaal op elkaar afgestemd zijn; die naar elkaar over gebogen lopen en compleet met elkaar zijn vergroeid." Jazeker, natuurlijk is zij daarop weleens jaloers. Hoewel zij ook 'genoeg stellen' kent die zeggen: 'vier minuten per dag met elkaar praten? Dat halen wij niet eens. Twee minuten aan het ontbijt, hoogstens. En als het langer is, is het in de auto, op vakantie. Maar op de terugweg ook al niet meer'. "Dus ik weet het niet," concludeert zij, berustend.

Hoe zit dat met u?

Droog: "Ik vind het heel erg prettig om aangeraakt te worden, en ik word naar mijn zin iets te weinig aangeraakt."

Is het voor u alles of niets?

Met lichte verontwaardiging: "Nee, o nee. Ik ben verschrikkelijk flexibel. Ik zou me ook aanpassen als ik het met nog minder moest doen. Aanpassen is toch ook iets dat met levenskunst te maken heeft. Nee, het is niet mijn eerste keus om alleen te wonen. Het kan wat mij betreft ook ieder moment veranderen. Dat moet kunnen, vind ik: je moet op je tachtigste nog iemand kunnen tegenkomen van wie je denkt: wat ik nog te geven heb, kan heel goed aan deze persoon. *Why not?*" Toch moet men niet denken dat zij eenzaam is. "Ik zit hier wel altijd in mijn eentje, maar ik weet niet of dat eenzaam is. Het is

Je moet op je tachtigste nog iemand kunnen tegenkomen van wie je denkt: wat ik nog te geven heb, kan heel goed aan deze persoon. Why not?

iets wat me fascineert, en waar ik ook heel vaak over geschreven heb. 'Onze eeuwige honger' gaat erover. Ik heb daarin wel een facet van mijzelf uitvergroot, al is het alleen-zijn niet iets dat mij angst inboezemt. De eerste zin van mijn eerste roman, geschreven toen ik drie-, vierentwintig was, luidt: 'Ik ben nooit zo volkomen als wanneer ik alleen ben'. Als ik dat nu weer lees, denk ik: zie je wel? Toen wist ik het al! Ik geloof dat je eenzamer bent in een grote groep dan hier, als ik alleen ben. Grote mensenmenigten, dat boezemt me

angst in. Kleine mensenmenigten ook. Dan moet je converseren, en dat kan ik absoluut niet. Ik zou niet weten waarover ik moest beginnen."

Mischa de Vreede: 'Tijdgeest', verschijnt in november bij Uitgeverij Atlas.

Psychiatrie begint culturele valkuilen te onderkennen

DOOR KARIN ANEMA

Psychiatrie wordt - net als geneeskunde - door de meeste hulpverleners nog steeds universeel toepasbaar verklaard. Geschikt dus voor ieder mens, ongeacht culturele achtergrond. Maar psychische klachten zijn vaak juist geworteld in de culturele achtergrond van de persoon. Westerse psychiaters die vanuit hun eigen normen en waarden denken, zullen dan ook makkelijk verkeerde conclusies trekken bij hun migranten-patiënten. Gelukkig beseffen steeds meer hulpverleners binnen de psychiatrische wereld dat zij rekening moeten houden met normen en waarden uit andere culturen.

De Riagg's en psychiatrische ziekenhuizen in met name de grote steden raken steeds drukker bezet met migranten-patiënten. Verwonderlijk is dat niet. Migratie op zich is een ingrijpende gebeurtenis. Daar komen nog vele problemen bij: werkloosheid, sociaal isolement, juridische verblijfsonzekerheid, slechte behuizing, intolerantie, discriminatie en racisme. Ook is de weg terug vaak afgesneden.

Erwin van Meekeren, psychiater in het psychiatrisch ziekenhuis Endegeest, heeft veel migranten-patiënten. Patiënten die niet makkelijk in de geijkte hokjes zijn te passen. Volgens hem komt het veel te vaak voor dat bij migranten de diagnose 'schizofrenie' wordt gesteld wanneer iemand lijdt aan symptomen als het horen van stemmen, of in de war is. "Je legt dan een westers raster met westerse criteria over heel verschillende culturen. Dan loop je het risico dat je alleen maar vindt wat je zoekt."

*Annechien
Limburg:
Bij een allochtone
vrouw die niet
meer de straat op
durft, denk je
misschien eerst
aan een straat-
fobie. Maar als je
dan de briefjes
leest die ze door
de brievenbus
krijgt, is die
vrouw niet ziek
maar de buurt.*

FOTO: HH/WIM OSKAM

Culturele valkuilen

Wie met migranten werkt kan in talrijke culturele valkuilen trappen. Zoals het horen van stemmen. In de Nederlandse cultuur past dat bij een bepaald ziektebeeld. Maar in een andere cultuur kan dat best 'normaal' zijn, bijvoorbeeld bij rouw. Of neem het bezeten zijn door geesten. 'Ik word achtervolgd door bakru's,' vertelt een patiënt. "Dan moet je bedenken," zegt Erwin van Meekeren, of dit een paranoïde idee is. Een hallucinatie misschien? Maar het kan ook een cultureel verschijnsel zijn - en in dat geval is de patiënt helemaal niet psychotisch, maar voelt zich bijvoorbeeld schuldig omdat hij zijn rituelen niet heeft gedaan. Dan is een patiënt, achtervolgd door geesten, waarschijnlijk beter te helpen door een traditionele genezer."

Je kunt woorden, begrippen en standaard-vragenlijsten uit de westerse cultuur niet zomaar gebruiken bij mensen die uit heel andere culturen komen met

andere normen en waarden, zegt ook Frank Kortmann, hoogleraar psychiatrie in het Radboudziekenhuis in Nijmegen. "In een cultuur waar de strijd om te overleven heel elementair is, is de vraag 'heb je plezier in je werk, in je dagelijkse leven' niet passend. De kans is groot dat de vraag niet begrepen wordt. Terwijl het in de Nederlandse cultuur met al haar voorzieningen een heel normale vraag is. Of neem de vraag 'Heb je voldoende vertrouwen in andere mensen?' Wie in Nederland geen mens vertrouwt en daar openlijk voor uitkomt, zou wel eens paranoïde gedachten kunnen hebben. Maar voor wie uit een andere cultuur komt waar voortdurend etnische conflicten spelen, kan het woord vertrouwen een heel andere klank hebben."

En wat moet een migrant met een standaardvraag als: heeft u last van depressie? In een aantal Afrikaanse culturen bestaan geen woorden voor begrippen als 'depressie'. Zo wordt ervaring sprakeloos en taal zinloos.

Aandacht vasthouden

Het is een verrijking om als hulpverlener met de patiënt in zijn eigen taal te kunnen praten, is de overtuiging van Amaryllis Sprock, sociaal-psychiatrisch verpleegkundige bij de Riagg Zuid-Oost in Amsterdam. Zij is na de Bijlmerramp in 1992 speciaal aange trokken om in het Papiamentu en Spaans patiënten te kunnen helpen. "Veel migranten verspreken zich in het Nederlands. Eerst was de vader de dood, de volgende keer is de vader levend, de daarop volgende keer is de 'hij' een 'zij'. Dan zegt men dat die migrant zwak begaafd is, of dat zijn denken verward is en dat kan dan op een psychiatrisch ziektebeeld wijzen. Maar dat hoeft niet zo te zijn. In het Papiamentu bestaat alleen het onzijdige. En het vervoegt op een heel andere manier werkwoorden. Als ik in het Papiamentu met zo'n patiënt praat, blijkt hij perfect te kunnen denken."

Zij wijst er op dat mensen uit veel andere culturen met hun handen redene-

ren, met hun lichaam. Een motoriek die men in de westerse cultuur snel verkeerd interpreteert. Zo duwt men in veel andere culturen de vingers tegen elkaars borst en schouders - niet uit agressiviteit, maar om de aandacht vast te houden. En recht in de ogen van de ander kijken geldt in het westen als een beleefdheid, terwijl het voor iemand uit een andere cultuur juist onbeleefd kan zijn. Of een vrouw die in gezelschap van mannen zwijgt als haar iets wordt gevraagd, geldt in de ene cultuur als beleefd, en in een andere cultuur als 'ongeïnteresseerd.'

Heel beeldend

Een ander groot verschil is ook dat migranten veel lichamelijke klachten hebben waarover ze heel beeldend spreken. De één voelt tikken onder zijn huid. Bij weer een ander kraakt zijn schedel, of krioelen er wormen in zijn hoofd, of zit 'een Marokkaanse tong anders dan een Nederlandse tong.'

Driekwart van de wereld

drukt verdriet of ongenoegen uit in lichamelijke klachten en zal eerder zeggen 'Ik heb pijn in mijn knieën' dan 'Ik zit in een crisis omdat ik niet de voorgeschieden periode van rituelen na de dood van mijn vader kon doormaken.' Slechts een kwart van de wereld-

Amaryllis Sprock: Veel Antilliaanse migranten verspreken zich in het Nederlands.

Dan zegt men dat ze zwak begaafd zijn.

Maar als ik in het Papiamentu met hen praat, blijken ze perfect te kunnen denken.

bevolking - het westen - drukt verdriet in emotionele termen uit, zoals 'Ik voel me depressief.'

Annechien Limburg, psychiater bij Riagg-Stad Utrecht, heeft al 13 jaar migranten uit vele culturen onder haar patiënten. "Vroeger had ik de neiging om bij somatische klachten vooral over de oorzaak te praten en vroeg ik de patiënt of hij last van stress had. Nu zeg ik: je bent zo ziek, dat zal wel heel wat verandering bij jullie teweeg brengen. En dan krijg ik antwoorden als: Ja, sinds die tijd komt mijn zoon weer op tijd thuis. Of: sinds die tijd zetten de kinderen de tv minder hard aan. Of: omdat ik ziek ben, kan ik niet (gedwongen) trouwen. Het ziek-zijn geeft rust, reinheid en regelmaat. Het is een soort mechanisme om te overleven. Het ziek-zijn heeft zo een functie - en

dat is nog niet zo gek. Velen hebben alleen hun lichaam om onvrede mee uit te drukken. Soms kun je dat als hulpverlener maar beter fiatteren met medicijnen - als bewijs van ziek-zijn - want er zijn wel goede doelen mee gediend."

Hoeft hier niet

De mate waarin migranten somatische klachten hebben, lijkt af te hangen van de veiligheid van de situatie. Dat is als een vertrouwensbarometer, zegt Annechien Limburg en vertelt het verhaal van een Marokkaanse vrouwengroep die bij Riagg-Stad Utrecht wekelijks over problemen als opvoeding, rouwverwerking en heimwee praat. "Het Riagg is 'van dokters' en heeft daarvoor meer status dan een buurthuis, bovendien is er niet te veel kans op roddels. Onder die Riagg-vlag voelt men zich veilig. Op een gegeven mo-

een
Surinaamse
Winti-
bezwering

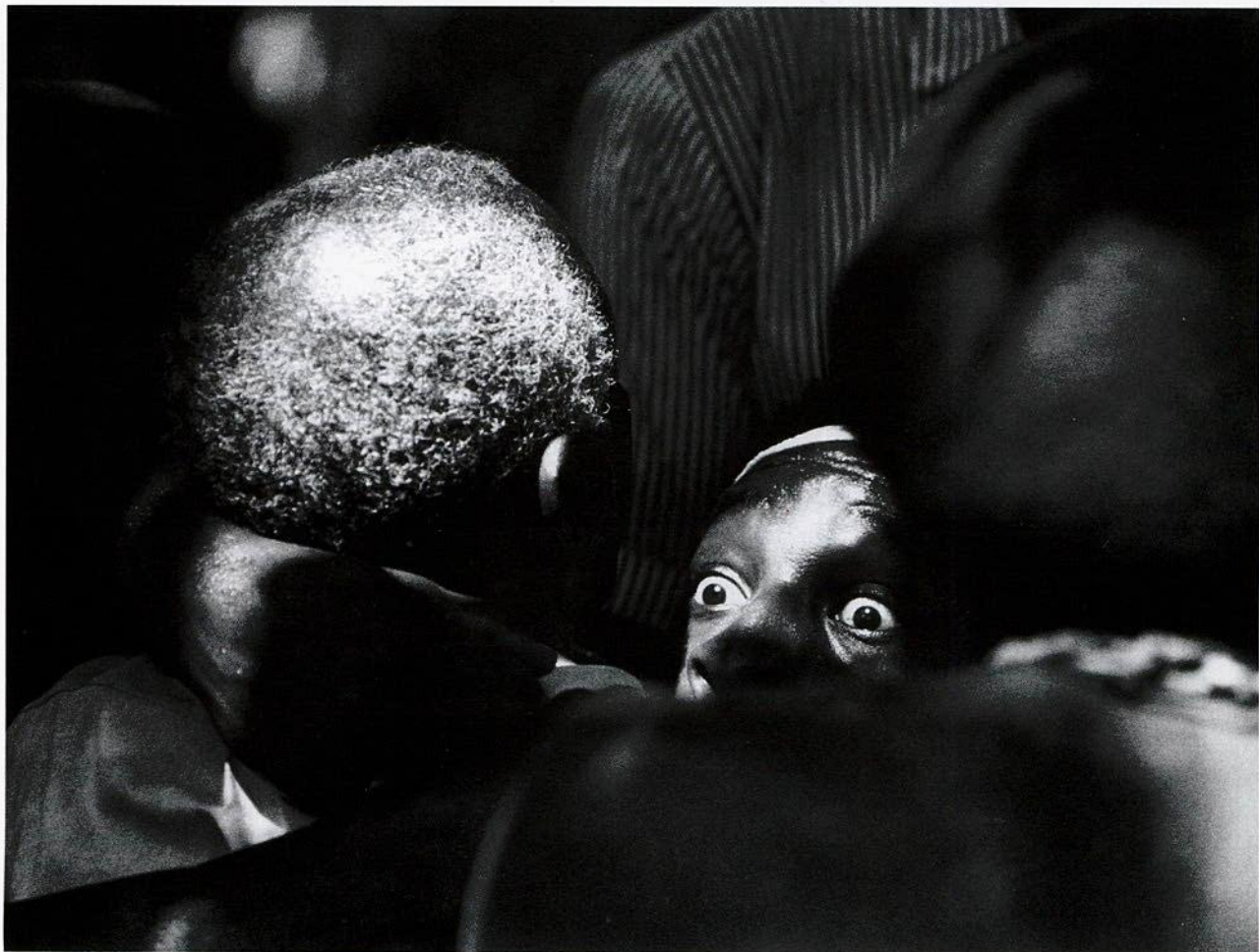

FOTO: HOLLANDSE HOOGTE/BERT VERHOEFF

ment kwamen er twee nieuwe vrouwen in de groep, er volgde een kennismakingsrondje. 'Zo'n pijn overal,' zei de één. 'Hier. En daar. Zo moe. Ik kan niet meer lopen.' Totdat een oudere vrouw ineens riep: 'Stop, stop, dat hoeft hier niet - je kan hier vrijuit over de zorgen van je hart vertellen.'"

Frank Kortmann: "Ik betwijfel of de enorme kloof tussen normen en waarden uit de westerse cultuur en die van andere culturen altijd overbrugbaar is. Toch zijn migranten hier goed te behandelen. Voorwaarde is dat men zich realiseert dat mensen andere normen en waarden kunnen hebben die net zo geldig zijn en dat ze daarvoor respect tonen. Dat ze hun eigen normen en waarden kunnen relativeren. Denken zoals zij, dat lukt niet en hoeft ook niet. Ik ben hoopvol gestemd. Straks, bij de derde generatie van migranten krijg je cultuurvermenging en dan wordt die kloof kleiner. Bovendien zie je dat steeds meer mensen beseffen dat we niet langer onze ogen kunnen sluiten voor mensen uit andere culturen." De klachten moeten dus onder een culturele loep worden gelegd. Daarbij is niets zo belangrijk als het verhaal van een familielid of een landgenoot. Past het gedrag van de patiënt in die cul-

***Erwin van Meekeren:
Het horen van stemmen
past in de Nederlandse
cultuur bij een bepaald
ziektebeeld, terwijl het
in een andere cultuur
normaal kan zijn***

tuur? Past het gedrag bij deze persoon? Had hij ook niet een broer die in opdracht van zo'n stem in een put is gesprongen? Gouden vragen, die antwoord moeten geven of het gedrag cultureel gemeengoed is of misschien op een psychose duidt.

Keuzevrijheid houden

Erwin van Meekeren pleit er voor dat iedere patiënt zijn eigen keuzevrijheid moet houden. 'Zo had 'een Marokkaanse schizofrene jongen ejaculatieproblemen door de bijwerking van medicijnen. Ik vertel hem dan de plussen en de minnen van minder medicijngebruik, maar geef hem verder de vrijheid om te kiezen wat hij belangrijk vindt: zijn vrouw zwanger maken - wat in zijn cultuur heel belangrijk is - of ri-

sico's lopen wat betreft de behandeling van zijn ziekte."

Bovenal moet een hulpverlener er voor zorgen een goed vertrouwens-contact met een allochtone patiënt te krijgen.

Annechien Limburg: "Huisartsen eisen doorgaans te veel van zichzelf: zij willen de patiënt klachtenvrij maken en verwaarlozen daardoor het sociale verkeer. Maar juist voor migranten is dat contact belangrijker dan voor autochtone Nederlanders. Want een migrant heeft maar weinig vertrouwensrelaties. Lukt het om contact te maken, dan is dat een heel goede voedingsbodem voor het eigen probleem-oplossend vermogen van de patiënt. Al krijg ik de mensen niet klachtenvrij. Maar ik troost me met de woorden van prof. Bastiaans, die ooit over oorlogsslachtoffers zei: 'Probeer de mensen niet van hun klachten af te helpen, ze hebben er ook recht op. Maar ga er naast staan, help ze te leren leven met hun verleden.'

Een migrant die op een psychiatrische afdeling wordt opgenomen, komt nu nog terecht in een totaal westerse, witte cultuur - op de allochtone schoonmaker misschien na. Erwin van Meekeren: "Het alledaagse verblijf op een afdeling is voor een migrant het grootste probleem. Vaak kan hij moeilijk praten met lotgenoten. Dat beangstigt. Angst, die elke patiënt heeft, wordt groter en groter. Eigenlijk zou van alles - eten, bezoeksregeling en zo - aangepast moeten worden. Als iemand de imam en niet de dominee wil, dan kost dat moeite. We doen ons best, maar toch: ook een tolk komt maar voor een uurtje. Dat alles leidt tot fundamentele eenzaamheid: wij noemen het wel de tweede migratie-shock."

Toenemende discriminatie

Annechien Limburg vreest dat met de toenemende discriminatie in Nederland steeds meer mensen met psychische problemen en depressies de geestelijke gezondheidszorg binnenkomen. Problemen, die een overduidelijke link hebben met de maatschappelijke machtsverhoudingen. Juist de Riagg's horen veel van wat er in de samenleving speelt. De Riagg's als spiegel van de problemen die de multiculturele samenleving oproept. Annechien Limburg: "Bij een allochtone vrouw die niet meer de straat op durft, denk je misschien eerst aan een straatfobie. Maar als je vervolgens de briefjes leest die ze door de brievenbus krijgt, dan is die vrouw niet ziek, maar de buurt! Wat zou ik dan nog aan die vrouw moeten behandelen. Of neem de mensen die overdag last hebben van discrimi-

natie op straat, op hun werk. Overdag denken ze dan in 'stop-zinnetjes' als 'ik blijf gewoon aardig.' Maar 's nachts gaan ze in hun nachtmerries op de vuist. Sommigen denken dan dat er een geest is die hen beïnvloedt en gaan voor veel geld in het land van herkomst op zoek naar genezing. Het probleem wordt dan cultureel ingevuld, terwijl de link met discriminatie zo duidelijk is."

Veel verbeterd

De enorme groei van patiënten uit vele culturen heeft inmiddels wel invloed gehad op Riagg's en psychiatrische ziekenhuizen. Al zal het nog wel even duren voordat het tot een personeelsbestand komt dat ook gezien de etnische herkomst is ingespeeld op een multicultureel patiëntenbestand.

Toch is er in de omgang met de patiënt - met name bij de Riagg's - al veel verbeterd. De eerste begroeting, de inrichting van de ruimte, de folders, zijn afgestemd op migranten.

Bovendien hebben veel hulpverleners op een andere, creatievere manier leren werken. Soms simpelweg door praktische dingen te regelen, zoals voor de nabestaanden gebeurde na de ramp met het SLM-vliegtuig in Suriname (1989) door 'ziekteverklaringen' te verstrekken. "Mensen kwamen over uit Nederland om te rouwen voor de slachtoffers," vertelt Erwin van Meekeren die toen in Suriname werkte. "Vaak hadden ze daarvoor slechts enkele dagen vrij gekregen, alleen maar voor de begrafenis. We hebben toen brieven geschreven dat het absoluut noodzakelijk was dat die mensen langer konden blijven. Strikt genomen waren zij niet ziek, maar onderschat de enorme crisis niet waarin zij terecht zouden komen als zij niet de voorgescreven periode van vasten en rituelen zouden doormaken." Resultaat: ruim een jaar na de ramp bleek niemand meer vanwege de ramp onder behandeling te zijn.

Hele familie

Ook passeert bij de behandeling van allochtone patiënten vaak de hele familie de revue. Want een migrant is deel van een 'wij-cultuur.' Wordt in de westerse cultuur een patiënt gestimuleerd zelf beslissingen te nemen, in veel andere culturen worden beslissingen in de familie of gemeenschap genomen. Annechien Limburg: "Zo leerde ik van een Marokkaanse psychiater om altijd aan de familie - en niet aan de patiënt - te vragen om even met de patiënt alleen te mogen praten. En dat je in de spreekkamer nooit met één individu alleen te maken hebt, maar dat door de

mond van het individu een heel familiesysteem mee spreekt.”

Bij Riagg Zuid-Oost in Amsterdam is men zover dat het met een inlooptsprekkuur in de wijk zelf gaat beginnen. Zonder afspraak, zonder intakegesprek, kan men rechtstreeks met zijn klacht bij de psychiater terecht. Dat verlaagt enorm de drempel. Amaryllis Sprock: “Veel migranten hebben geen probleem om een nummertje te trekken en lang te wachten. Maar ze hebben wel een probleem met al die fasen waar men normaal bij een Riagg doorheen moet voordat de behandeling begint.

Voor migranten - uit alle culturen - is een instelling als de Riagg zoiets vreemds. Zij willen een naam hebben. Geen Riagg. Ze zeggen dan ook wel: ‘Ik heb een afspraak met mevrouw Ria.’ Want alleen een persoon kan helpen bij hun problemen.”

Relativeren

Heeft het werk met migranten de hulpverleners zelf nog iets opgeleverd? Amaryllis Sprock: “Ik woon al 30 jaar in Nederland en ben zelf vernederlandst. Maar door de contacten met migranten komt mijn eigen culturele achtergrond weer bewust naar boven.

Frank Kortmann: In een cultuur waar de strijd om te overleven heel elementair is, is de vraag ‘heb je plezier in je dagelijkse leven?’ niet passend

Omdat ik veel herken, en niet zo gauw van andere gewoonten schrik, zit ik snel met hen op dezelfde golflengte.”

Erwin van Meekeren: “Ik ben geïntrigeerd door andere culturen. Eigenlijk heb ik zelf een persoonlijkheidsverandering ondergaan. In mijn fantasie zou ik het liefst een wereldburger zijn. Maar ik ben gewoon een jongen uit Den Haag. Al heb ik wel mijn blik verijd en heb ik mijn eigen normen en waarden gerelativeerd.”

“Hamit, Jamila-HJ,” spelt psychiater Annechien Limburg de letters van haar postcode. “Ik heb een gevoeligheid ontwikkeld voor wat zich in culturen kan voordoen. Dat heeft ertoe geleid dat ik mijn eigen bestaan relativeer. Dat ik niet zo gauw oordeel.” Opvallend vindt zij het probleem-oplossend vermogen van migranten. Zij vertelt hoe ze op huisbezoek ging bij een depressieve vrouw, hoe ze eenmaal bin-

nen druk ging rommelen in haar tas om haar lijstje te zoeken met gespreks-onderwerpen. “Totdat mijn cliënte haar hand op mijn knie legde en zei: Kom, wat doe je druk, ga toch zitten, laat je papieren, drink mijn thee, geniet van ons samenzijn.’ Ik voelde me ineens een digitale westerse karikatuur. Wat een vermogen om te genieten van het hier en nu. Dat, terwijl wij altijd met ‘straks’ bezig zijn.”

Ook Frank Kortmann is de betrekkelijkheid van eigen normen en waarden gaan zien. “Ik heb meer ruimte voor patiënten - en nog niet eens per se voor patiënten uit andere culturen. Ik maak dat onderscheid niet meer zo. Ook onder autochtone Nederlanders bestaan gigantische cultuurverschillen. Daar kan ik die relativering ook goed gebruiken.”

Oegandese
hindoestanen
tijdens
nieuwjaars-
feest

FOTO: HOLLANDESE HOOGTE/KATRIEN MULDER

Een oproep tot saamhorigheid

DOOR JAN GLASTRA VAN LOON

Wij mensen zijn veel kwaadaardiger voor elkaar dan alle andere levende wezens dat zijn voor hun soortgenoten. Toch zijn wij - net zomin als alle andere levende wezens - van nature tot iets kwaads of tot iets goeds geneigd. De natuur kent dat onderscheid niet. Onze kwaadaardigheden en goedaardigheden zijn integendeel door onze menselijke cultuur in het leven geroepen. Wij zijn de makers ervan. Er is niets en niemand in de wereld die daarvoor verantwoordelijk is dan wijzelf.

Als ik het heb over 'wij' dan moeten daaronder alle mensen worden verstaan die op de een of andere manier met elkaar samenleven. Niet een groep waartoe wij onszelf rekenen, maar bepaalde anderen niet. Geen 'wij' tegenover 'zij' dus. Ook dat soort afbakening en onderscheidingen van mensen ten opzichte van elkaar zijn cultuurproducten. En meer dan wat ook zijn zij de kiem van onze kwaadaardigheden tegen elkaar. Zij zijn dat bovendien méér, naarmate zij méér worden gezien en voorgesteld als uitvloeisels van natuurlijke verschillen.

Waarom mens en dier verschillen

Dieren maken van hun soortgenoten geen vijanden. Het enige dat in de verte op die van menselijke hebbelijkheid lijkt is, dat zij voor zichzelf een territorium, een eigen leef- en jachtgebied afbakenen, waar hun soortgenoten uit moeten blijven. Voor het overige zijn alleen sommige andere soorten hun - wat wij noemen - 'natuurlijke vijanden'. Zoals zij dat ook zelf zijn voor weer andere soorten.

Wij mensen doen heel andere dingen. Sommige diersoorten roeien wij uit, andere domesticeren wij - als vee of als huisdieren. Maar bovendien verklaren wij andere mensen als ons dat zo uitkomt voor onnensen, een ons vijandige, een gevaarlijke, een minderwaardige soort levende wezens. Als wij dat eenmaal hebben gedaan, hebben wij onszelf een excuus gegeven om die anderen te behandelen zoals ons dat van pas komt. Zelfs pogingen tot hun uitroeijing vallen daar dan niet buiten.

Koekjes van eigen deeg

Ziedaar wat, behalve muziek en wiskunde, behalve kathedralen en ruimtevaart naar andere hemellicha-

men, naast Bach en Beethoven, Rembrandt en Vermeer - om alleen hen te noemen - deel uitmaakt van onze menselijke cultuur. Wat daarin zelfs een belangrijke dynamische rol speelt. Vijandigheid en kwaadaardigheid onder mensen, het zijn koekjes van ons eigen deeg. Zij staan op één lijn, niet met natuurrampen - al zijn hun gevolgen vergelijkbaar - maar met muziek en wiskunde, kathedralen en ruimtevaart, Bach en Rembrandt. Zij verschillen van die andere producten van onze cultuur o.a. door hun gevolgen, maar veel meer nog door het hoge tempo waarin zij zich voortplanten. De konijnen zijn daarbij vergeleken niets.

Bestrijding van kwalen

Wij mensen hebben, in het bijzonder in onze westerse cultuur, veel energie gestoken in het verbeteren van onze levensomstandigheden, niet in de laatste plaats door het bestrijden van allerlei ziektes en kwalen waarvan de oorzaak gezocht werd in de natuur. Onze grootste kwaal waarvan de oorzaak niet in de natuur maar in de cultuur, niet buiten maar in ons moet worden gezocht, hebben wij vergeleken daarmee ernstig verwaarloosd. Daarvoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen.

In de eerste plaats laten wij onze aandacht telkens vangen door gevaren - economische gevaren, politieke en fysieke bedreigingen - die nu eens deze dan weer die andere mensen voor ons vormen. Het valt niet te ontkennen, dat dat aandacht vergt. Maar het valt evenmin te ontkennen, dat wanneer al onze aandacht hierdoor wordt gevangen, wij alleen maar bezig zijn met symptoombestrijding. En dan nog wel met een symptoombestrijding die de oorzaak van de kwaal verergert. Een andere manier waarop wij ons van de culturele oorzaak van de grootste en gruwelijkste van al onze kwalen hebben laten afleiden bestaat hierin, dat wij haar tot een onafwendbare, tot de menselijke natuur behorende of tot een door de mens begane erfzonde herleidbare kwaal hebben verklaard. Er zou dan òf niets òf alleen door inkeer en schuldbesef iets aan te doen zijn.

Ruimte voor Verlichting

De Verlichting heeft ons veel goeds ge-

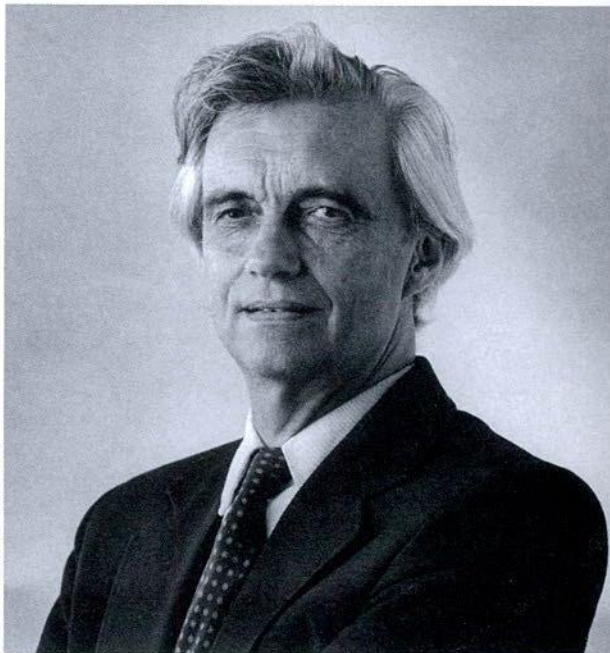

FOTO: CHRIS PENNARTS

Jan Glastra van Loon (oud-voorzitter van het Humanistisch Verbond) sprak deze tekst uit op een manifestatie in de Kloosterkerk op 5 mei.

bracht zoals de mensenrechten en de rechtsstaat. Zij is echter, in haar optimistische inschatting van de mens als een van nature rationeel wezen, op sommige punten te ver doorgeschoten. Op die punten moet het project van de Verlichting worden bijgesteld en herzien. Ten aanzien van de grootste en gruwelijkste kwaal in het menselijk samenleven ligt er nog een belangrijke verlichtingstaak vóór ons. Niet één die wij door de oprichting van één of meer wetenschappelijke instituten (al kunnen zij een nuttige rol spelen) binnen één of twee generaties tot een goed einde kunnen brengen. Evenmin één die wij (hoe onmisbaar zij ook zijn) kunnen overlaten aan internationale organisaties. Het is een taak waarvoor ook en zelfs vooral individuele mensen zich, als schakels in een zwaan-kleefaan proces, moeten inzetten, omdat alleen zo de cultuur die mensen verdeelt in verschillende soorten - en zelfs in mensen en onnensen - in haar wortel kan worden bestreden. Dit is, vanuit hoeveel verschillende hoeken en groepen zij ook moet worden ondernomen, een gemeenschappelijke taak. Een taak van medemensen die met elkaar omgaan als medeburgers.

RTV programma's

RADIO

Maandag op Radio 5

13.08-14.00 uur

Het voordeel van de twijfel

Een tot nadenken stemmen-
de documentaire

14.02-15.00 uur

Boven het dal

(Live)interviewprogramma
met gasten die in hun leven
nog plaats hebben voor
idealen

3x per maand
17.45-18.00 uur

Kwartier humanisme
Programma over de huma-
nistische beweging

21.02-22.00 uur

In de schemer

tot 21.45 uur

De verbeelding

vanaf 21.45 uur

Het radioverhaal

Het culturele programma
in de vooravond

TELEVISIE

Vanaf donderdag
12 oktober
Zes donderdagen.
21.35 uur
Nederland 1

Lipstick On Your Collar

Vanaf donderdag 12 oktober presenteert het Humanistisch Verbond een reprise van Dennis Potters onvolprezen televisieserie Lipstick on Your Collar. Vorige zomer was er lof allerwege voor het uitzenden van Lipstick. Het paste in de eigenzinnigheid van een kleine zendgemachtigde zo'n serie pontificaal in de zomer uit te zenden. Klaagt iedereen immers niet altijd dat er 's zomers alleen maar herhalingen worden uitgezonden...? Toch werd er ook die zomer geklaagd, en wel door de liefhebbers die, vanwege vakantie en ander mooi weer, geen van de, of niet alle zes afleveringen hadden kunnen zien. 'Wie zendt zoiets moois nou midden in de zomer uit?' De onlangs toegewezen zendtijduitbreiding biedt een mooie gelegenheid om 'Lipstick on your Collar' een reprise te gunnen, in de herfst en op prime time.

Als in zijn beste werk - The Singing Detective en Pennies from Heaven - roept Potter de typische sfeer van de jaren vijftig op van Groot-Brittannië dat anno 1956 aan de vooravond staat van grote sociale en politieke veranderingen: de Suez Crisis. Maar dat vormt slechts de achtergrond voor een romantische, komische love-story barstensvol popmuziek, rond vier jongeren en hun lives, hopes and dreams.

donderdag
12 oktober
21.10 uur.
Nederland 1

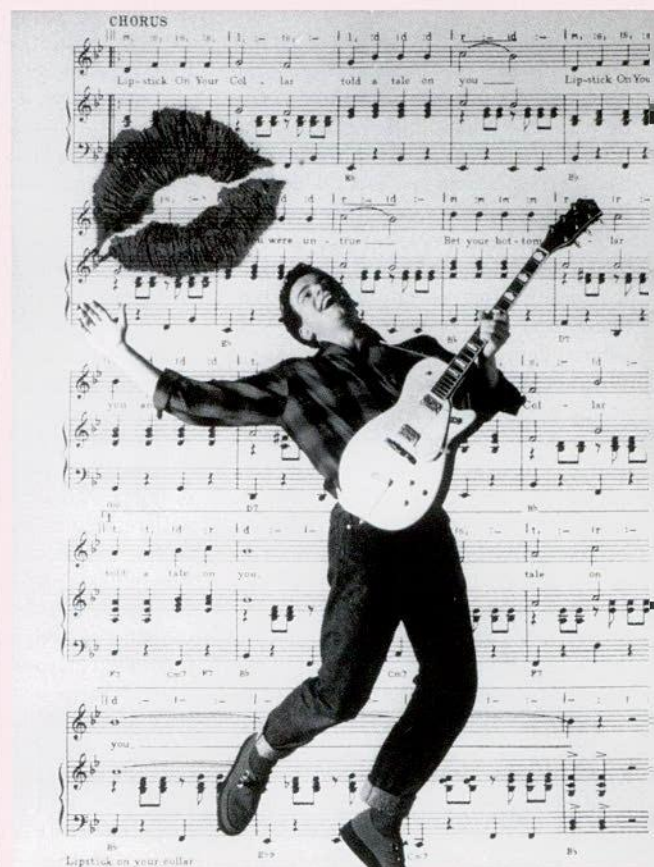
Aflevering 1

Het is stil en saai op de burelen van het Ministerie van Oorlog, waar Mick, de dagen afstrepnd, regelmatig wegdroomt. Op die momenten zorgt de muziek voor een heerlijke vlucht in dagdromerij, waarin Mick en passant even de baas is over zijn superieuren. Er komt leven in de brouwerij wanneer Francis letterlijk binnenvalt. Hij is Micks opvolger en hoewel ze helemaal niets met elkaar gemeen lijken te hebben, worden de twee spoedig vrienden. Ze ontdekken hun gedeelde haat tegen de korporaal en hun gemeenschappelijke drang naar vrijheid.

donderdag
19 oktober
21.40 uur
Nederland 1

Aflevering 2

Sylvia is ontdaan na een nacht van ruzie met haar echtgenoot Pete. Wanneer Pete het huis verlaat om naar zijn werk te gaan, worden Francis' bangste vermoedens omtrent degene met wie de prachtige Sylvia samenwoont, waarheid. Natuurlijk vertrouwt hij dit toe aan Mick, inmiddels zijn boezemvriend. En dat had ie beter niet kunnen doen; de gevolgen zijn rampzalig.

50 jaar actief Humanisme

kiezen vanuit inspiratie

■ donderdag
26 oktober
21.40 uur
Nederland 1

Aflevering 3

Nu de Suez Crisis ernstiger wordt, voorziet Mick dat het wel eens lang kon gaan duren voordat hij uit dienst mag. Tegenover zijn droeवनis staat Francis' blijdschap: hij is verliefd op Sylvia! Sylvia op haar beurt wordt steeds vaker lastig gevallen door de met een van vet glimmend gelaat getooide organist van de bioscoop waar zij werkt - ze geeft hem te verstaan ooit slechts op zijn avances in te zijn gegaan omdat ze toen wat krap bij kas zat, verder walgt ze van hem.

■ donderdag
2 november
21.40 uur
Nederland 1

Aflevering 4

Micks gedachten betreffen nu alleen nog maar Lisa, het prachtige nichtje van zijn Amerikaanse superieur; hij zegt zijn dream girl vaarwel. En Francis heeft het ook niet meer: Sylvia heeft hem uitgenodigd naar de zondagse matinee dansles te komen. Daar lopen de zaken echter niet helemaal op rolletjes wanneer Sylvia haar entree maakt. Haar verschijning leidt zelfs tot een knokpartij.

■ donderdag
9 november
21.40 uur
Nederland 1

Aflevering 5

Het gaat niet goed tussen Francis en Sylvia. Hij kan zijn ware gevoelens niet uiten, zij denkt dat hij haar niet echt mag. En als ze 's avonds thuis komt, staat

ook nog eens de dronken organist voor de deur. Wanneer dan ook Sylvia's man de straat in komt, is een groots ongeluk onvermijdelijk.

Mick mag uit met Lisa, maar ook dat gaat weer niet helemaal zoals het hoort. Het toneelstuk kan hem maar niet bekoren, nog minder zint het hem dat Lisa zijn vraag iets te gaan drinken nauwelijks hoort, zo onder de indruk is ze van het spel.

■ donderdag
16 november
21.40 uur
Nederland 1

Aflevering 6

In de slotaflevering lijken zij die voor elkaar geschaapt zijn, elkaar eindelijk te vinden.

Oom en tante verzoeken Francis dringend het huis te verlaten na wat er vorige nacht gebeurd is. Francis kondigt evenwel aan met Sylvia te gaan trouwen: dat gebiedt zijn eer! Op de begrafenis van Sylvia's echtgenoot treffen Francis en Lisa elkaar. Ze blijken een gedeelde passie te hebben: Tsjechovs 'De Meeuw'. Bijna tegelijkertijd blijken Sylvia en Mick ook een passie te delen: 'A whole lotta lovin' van Gene Vincent. Dreams come true, eind goed al goed.

Het Humanistisch Verbond herhaalt in oktober alle zes afleveringen van Dennis Potters 'Lipstick on your collar'.

■ Vier donderdagen
Vanaf 19 oktober
22.40 uur
Nederland 1

Kiezen vanuit inspiratie

1995 en 1996 staan in het teken van het vijftigjarig jubileum van het Humanistisch Verbond. In die vijftig jaar is er binnen het geestelijk werk van het HV veel veranderd, maar wat gebleven is, is dat mensen geholpen worden zelf tot een keuze te komen op belangrijke momenten in het leven. In vier programma's belicht de HOS het werk van de raadslieden en geestelijk verzorgers.

Het eerste programma richt zijn vizier op het gevangeniswezen. Misschien biedt 'de humanist' een ideale mogelijkheid om een extra telefoontje naar huis te plegen, of een goede manier om even onderuitgezakt een klein beetje de sfeer van de gevangenis te ontvluchten. Door de contacten wordt de raadslieden tegelijkertijd echter de mogelijkheid geboden om aan de mensen die voor een aantal maanden of jaren vastzitten wezenlijke vragen te stellen.

Het tweede programma gaat over de krijgsmacht. De veranderende visie op het leger heeft ook de betekenis en het belang van de geestelijke raadslieden in de kazernes veranderd. Waren tot voor kort verveling en dienstweigeren de hoofdpunten waarmee raadslieden werden geconfronteerd, nu het werk verlegd is naar

vredestaken, zijn ook de problemen verlegd. 'Hoe blijf ik overeind in de verwoesting van een oorlog.' Twee raadslieden staan centraal. Een bevindt zich tussen jonge mariniers in een trainingskamp op Texel, die zich voorbereiden op uitzending naar een oorlogsgebied. De tweede is net terug uit Bosnië en verwerkt met de mensen in het bataljon de daar opgedane ervaringen.

Het derde programma informeert over het Humanistisch Vormingsonderwijs (HVO). Twee mensen die deze vorm van onderwijs verzorgen, worden gevolgd. Eén in Sneek, op een basisschool, één in Maassluis, op een middelbare school. Pas enkele jaren is er de mogelijkheid om in het voortgezet onderwijs lessen HVO te volgen; de nog jonge ervaringen zijn echter voornamelijk positief; niet alles is tenslotte te leren.

Het vierde programma behandelt het werk van raadslieden binnen het wetenschappelijk onderwijs. De prestatiebeurzen, de race om die goeie baan na het behalen van een diploma, bang zijn eruit te vallen, geen perspectief hebben; de studentenwereld is er tegenwoordig veeleer een van stress dan van plezier. We volgen een raadsvrouw tijdens haar contacten met studenten.

H.J. Pos:

Waaruit putten mensen levenskracht? Een blik op de sterrenhemel of een mooi landschap, de verwondering over een vlinder? Uit theorieën, beschouwingen of plotselinge inzichten? Is het door beleving van kunst of door het overleven van beklemmende ervaringen? De filosoof Peter Derkx is niet de eerste, ook niet onder humanisten, die erop wijst dat ook het leven van andere mensen inspiratie kan bieden. Aan het eind van zijn boek 'H.J.Pos, 1898-1955: Objectief en partijdig' noemt hij het voor humanisten kenmerkend 'dat ze van mening zijn dat mensen de kracht om als mens te leven vooral ontleenen aan de omgang met andere mensen die zich op voorbeeldige wijze staande hielden in het leven en op zijn minst in die zin iets moois tot stand brachten'. Hendrik Pos was zo iemand.

DOOR CASPER VOGEL

Hooggeleerd maar met opgestroopte mouwen

Vanaf de dertiger jaren had de taalkundige en filosoof Hendrik Pos grote invloed op het intellectuele klimaat in Nederland. Ook in het Humanistisch Verbond gaven tot voor enkele generaties terug vooraanstaande bestuurders als Van Praag, Bonger, Spigt en Brandt Corstius geregeld hoog op over de invloed van Pos op hun eigen denkbeelden.

Peter Derkx weet dat uit de eerste hand, want hij loopt al een tijdje mee in die kringen. Vanaf 1977 doceert hij wijsbegeerte en humanistiek aan het HOI (Humanistisch Opleidings Instituut) en later de Universiteit voor Humanistiek, waaraan hij ook op dit proefschrift vorig jaar promoveerde. Daarnaast is hij in humanistische organisaties actief geweest.

Taalfilosof

Deze 'biografie van een filosoof en humanist' is een even lijvig als gedegen, goed gedocumenteerd en veelzijdig boek geworden over een inderdaad inspirerend man. Wel moet er onmiddellijk bij gezegd worden dat dat laatste vooral geldt voor de lezer die minstens evenveel belangstelling heeft voor analyse en uitwerking van Pos' filosofische beschouwingen als voor het rijke levensverhaal van deze maatschappelijk geëngageerde wetenschapper.

Het boek is in drie delen opgezet. Het eerste is puur biografisch, het tweede schetst in hoofdlijnen de ontwikkeling van Pos' denkbeelden en het derde behandelt de humanistische dimensie in zijn leven en werk. In een slotbeschouwing wordt de samenhang in het denken van Pos beschreven en zijn positie als humanist getypeerd.

Afkomstig uit een traditioneel godsdienstig milieu studeerde Pos aan de gereformeerde Vrije Universiteit, waar

hij op twee proefschriften cum laude promoveerde, één in de taalwetenschap en één in de filosofie. In 1924 werd hij, 25 jaar oud, aan diezelfde universiteit benoemd als hoogleraar taalfilosofie. Meteen al in zijn inaugurele rede demonstreerde Pos de onafhankelijke, kritische houding die zijn hele leven zou kenmerken. Zijn universiteit noemde hij bij die gelegenheid niet 'vrij' zoals de oprichters dat bedoelden, namelijk van staat en kerk, maar 'waarlijk vrij', namelijk een die 'voor het scheppende in den arbeid des geestes plaats laat'. Hoewel zijn eigenzinnigheid hem al snel in hoogoplopende conflicten bracht (en hem zowel de kerk als het gereformeerde geloof deden verlaten) bracht hij het in 1931 toch nog tot rector-magnificus, alvorens hij een jaar later overstapte naar de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam, nu als hoogleraar wijsbegeerte. Het zou een geestelijke verruiming betekenen die zijn pendant vond in een maatschappelijke en politieke opstelling van steeds duidelijker linkse signatuur.

Koude Oorlog

De keuze van Pos voor het socialisme was gefundeerd in de 'humanistische' Marx, die voor Pos niet alleen in zijn vroege werken te vinden was. Dit verklaart ook zijn sympathie voor het communisme, die overigens niet tot een partijlidmaatschap zou leiden, maar hem er wel toe bracht herhaaldelijk in de bres te springen voor communisten. Dat gebeurde ook toen de Koude Oorlog in volle hevigheid was losgebarsten (en dit in het Humanistisch Verbond tot een hevige richtingenstrijd leidde (de kwestie Brecht van den Muizenberg, wiens lidmaatschap van het hoofdbestuur na de opstand in Tsjecho-Slowakije in 1948 onverenigbaar

werd geacht met het CPN-lidmaatschap).

Pos was - dat mag men van een ex-gereformeerde nog wel zeggen - een begenadigd docent; erudiet en welsprekend en genoot ook over de grenzen grote erkenning. Hij beperkte zich echter niet alleen tot academische kring en droeg veelvuldig bij aan popularisering van de filosofie (later van het humanisme). Zijn vele lezingen, deelname aan debatten, congressen en kaderweekenden en zijn inleidingen in boeken en encyclopedieën hebben voor een breder

Pos in 1944: 'De waarheid van een levensvisie is hetzelfde als het leven in die waarheid'

publiek grote vormende waarde gehad. Maar welke hoge vlucht zijn denken ook nam of hoe diepgravend zijn inzichten ook waren, nooit stonden ze los van de maatschappelijke werkelijkheid. Pos' politieke bewustzijn ontwikkelde zich bij het opkomende nationalisme en fascisme van de dertiger jaren al snel tot daadwerkelijk engagement. In 1936 werd hij voorzitter van het door Du Perron, Ter Braak en Romein opgerichte Comité van Waakzaamheid, dat waarschuwde tegen fascistische tendensen, 'manifestaties van een tot dusverre in Europa niet gekende geest'. Zo'n tweehonderd intellectuelen wilden het Nederlandse volk wakker schudden. Aanvankelijk richtte het comité zich vooral tegen de NSB. Al snel ook tegen aantasting van democratische rechten door de rechts-confessionele regering-Colijn, zoals het verbieden van vergaderingen, tentoon-

stellingen en radio-uitzendingen (o.m. van de vrijdenkersvereniging De Dageraad) en het beleid jegens joodse vluchtelingen uit Duitsland.

'De waarheid van een levensvisie is hetzelfde als het leven in die waarheid', zou hij in 1944 schrijven, "en wat zichzelf alleen bewijst door de kracht, de trouw en de consequentie van zijn optreden, dat is van buiten af onweerlegbaar: het maakt zich waar." Pos had toen ondermeer een jaar in het concentratiekamp Buchenwald gezeten en vervolgens tot september '43 als gijzelaar in St. Michielsgestel.

Standvastig

Na de oorlog was Pos in de wereld van filosofie, levensbeschouwing en politiek niet meer weg te denken. Zijn standvastigheid bracht hem op tal van belangrijke knooppunten. Hij werkte mee aan de zuivering en het herstel van de redactie van het Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte en

Na de oorlog was Pos niet meer weg te denken in de wereld van filosofie, levensbeschouwing en politiek

Psychologie en van de Amsterdamse Gemeente Universiteit, waar hij nadien ook vele bestuurlijke taken vervulde. Pos was nauw betrokken bij de oprichting van de Centrale Interfaculteit, waarmee het filosofieonderwijs in Amsterdam aanzienlijk verbreed werd. Hij speelde een hoofdrol tijdens congressen, Studium Generales en internationale conferenties, waarvan zijn voorzitterschap van het Tiende Internationale Congres voor Wijsbegeerte (Amsterdam, 1948) een hoogtepunt in zijn carrière was. Buiten de vakbladen pu-

bliceerde hij in De Groene Amsterdammer en het door hem opgerichte politiek-culturele maandblad De Nieuwe Stem. Zijn maatschappelijke stellingname kwam o.m. tot uiting in zijn veelzijdige inzet voor de vredesbeweging in Nederland en in het hoofbestuurslidmaatschap van het Humanistisch Verbond (1946-50).

'Voor Pos is het humanisme altijd ruimer geweest dan het agnostische en atheïstische humanisme', schrijft Derkx. 'Volgens hem is het samen met alle mensen streven naar het ware, het goede en het schone voor humanisten belangrijker dan de manier waarop de absolute waarde van dat streven tot uitdrukking komt: polytheïstisch, theïstisch, artheïstisch of pantheïstisch. Humanisten hebben niet in de eerste plaats de 'kleine strijd' voor gelijkberechtiging van de niet-christelijke humanist te voeren, maar de 'grote strijd': een strijd voor de ontplooiingsmogelijkheden van alle mensen en tegen egoïsme, nationalisme, oorlog en kapitalisme, kwalen die de mensheid verdelen.' Derkx acht de betekenis van Pos groter geworden sinds de emancipatie van de buitenkerkelijke, agnostische en atheïstische Nederlanders in beginsel en in hoofdzaak als voltooid kan worden beschouwd. Sinds 1965 heeft het georganiseerde humanisme volgens hem nauwelijks een toekomst als het zich niet inzet voor de genoemde 'grote strijd'. De visie van Pos doortrekkend, betekent dat volgens Derkx dat humanisten zich moeten inzetten tegen de oorlogsvoering, tegen de wapenexport, voor een rechtvaardiger verdeling van rijkdom, koopkracht, voedsel, betaalde arbeid, gezondheid, onderwijs, enz. overal ter wereld. Ook noemt hij de belangrijke problemen betreffende het natuurlijke milieu van de mens en de verderfelijke werking van gedachten over nationale, etnische en culturele 'zuiverheid'. Daarbij kan de bereidheid tot mondiale solidariteit niet losgezien worden van de bereidheid om direct in eigen omgeving zaken aan te pakken als de onrechtvaardige rolverdeling tussen mannen en vrouwen.

Grote betekenis

Het is opmerkelijk dat een man die zichzelf nooit humanist noemde zo'n grote betekenis voor het Nederlandse na-oorlogse humanisme heeft gehad als Derkx aantoonde; zowel in de analyse van zijn denken, als de schets van zijn inzet voor de humanistische beweging als bestuurder, redenaar en schrijver. Bijzonder interessant is de schat aan gegevens die Derkx daarbij voor deze studie opgespoord heeft rond het

*H.J. Pos: Humanisten
hebben vooral de 'grote
strijd' te voeren tegen
egoïsme, nationalisme,
oorlog en kapitalisme*

*Zwarthemden
marcheren door de
straten in 1933.*

de voorgeschiedenis en het ontstaan van het Humanistisch Verbond en zijn roerige eerste jaren.

Peter Derkx heeft geen 'psychologische' biografie kunnen en willen schrijven, vermeldt hij in zijn verantwoording. Dat is begrijpelijk, maar wel jammer, want de laatste jaren van Pos worden getekend door een dramatische terugval in zijn persoonlijk leven. Pos zou, juist in verband met zijn eigen denkbeelden, als mens beter gekend en misschien begrepen kunnen worden, als er meer inzicht mogelijk was in de achtergronden van zijn ziektes, uitmondend in een totale persoonlijke crisis en blijvende verzwakking, die eigenlijk voortduurde tot zijn dood in 1955. Men kan nu slechts vermoeden welke invloed bijvoorbeeld de oorlog en zijn moeizame huwelijk hebben gehad, of zijn grote reserve om zich persoonlijk door anderen te laten kennen. Hij was inspirerend, maar ook afstandelijk; kon enthousiasmeren maar bleef als mens gesloten.

Synthese van ideeën

Pos' positie als filosoof is nogal ingewikkeld te schetsen en bovendien door de jaren heen veranderd. Hij heeft nooit één school volledig omarmd of verworpen; zijn denkbeelden waren altijd een synthese van ideeën uit verschillende richtingen. Hij bracht ze samen in zijn opvattingen op de belangrijkste drie gebieden waar hij zich op heeft bewogen: taalfilosofie (de relatie tussen taal en denken), wetenschapsfilosofie (bezinning op doel en methoden van de wetenschap) en de metafysica (kennis van het bovennatuurlijke, bij Pos vooral het begrip van hogere menselijkheid).

Een vakinhoudelijke recensie kan deze bespreking niet zijn, hoogstens een nogal selectieve samenvatting en wat indrukken van iemand die - evenals Derkx in het voetspoor van Pos - meent dat van het humanisme in Nederland heel wat meer betekenis en inspiratie zou kunnen uitgaan als er actiever en vooral herkenbaarder ingespeeld werd op de voor mensen toch vrij fundamentele behoefte aan plaatsbepaling van de gevoelsmatige aspecten van het levensbesef in de verhouding tot de meer rationele. Anders gezegd: wat hebben mijn opvattingen en daden over allerlei van persoonlijke en maatschappelijke kwesties te maken met mijn gevoel voor de natuur, voor 'het goede, het schone en het ware' en met het wonderbaarlijke geheim van het leven zelf.

Pos formuleerde op die vragen ant-

Pos (midden) als gijzelaar in St. Michiels-gestel, 1942.

woorden, vanzelfsprekend tegen de achtergrond van zijn tijd, maar ook vandaag nog hebben ze betekenis. Ze zijn van belang in een radicaal veranderde samenleving, waarin de winst van het veelvormige individualisme nog volstrekt onvoldoende tegenwicht vindt in beleving van samenhang tussen mensen onderling en tussen mens en natuur in de ruimste zin. Daarvoor biedt alleen het lidmaatschap van Greenpeace onvoldoende soelaas.

Spiritualiteit

In zijn slotbeschouwing pleit Derkx voor 'humanistische spiritualiteit', die hij van dien aard acht, dat men zich 'geïnspireerd voelt door verwantschap met bepaalde andere mensen, zonder dat men daarin opgesloten en ingeperkt hoeft te voelen'. Derkx heeft nog wel iets duidelijk te maken met wat hij zelf precies verstaat onder humanistische spiritualiteit, aannemend dat hij er meer mee bedoelt dan de vonk die kan overspringen van inspirerende mensen op anderen.

Van belang daarbij zou misschien kunnen zijn de wijze waarop Pos de metafysica weer terug wilde brengen in het centrum van de filosofische discussie om ook te komen tot nieuwe, hoopgevende metafysica's. Daarbij ging het Pos niet om het verwerven van kennis van een hogere werkelijkheid, maar om het bepalen van een houding ten opzichte van de werkelijkheid, door die te begrijpen als totaal van alle verschijnselen (inclusief de mens) en als eenheid, wat volgens hem slechts kan vanuit één alomtovattend beginsel. Een adequate formulering van het 'wezen', de 'grond', het 'beginsel' van de werkelijkheid is daarbij alleen in verre benadering en symbolisch te geven.

Ook in een humanistische levensbeschouwing zag Pos aanleiding en ruimte voor een verhouding tot 'het absolute', uiteraard in duidelijk onderscheid van traditionele godsvoorstellingen. Een persoonlijke God kon Pos niet aanvaarden. Derkx: 'Hij acht dit bepaalde godsbeeld een onwaardige vermenselijking van het hoogste, maar een godsbegrip als symbool voor het absolute acht hij rationeel onvermijdelijk.'

*Mondiale solidariteit
kan niet los worden
gezien van bereidheid
om in eigen omgeving
zaken aan te pakken*

Pos vond daarbij ook aanknopingspunten bij de mystieke tradities rond grote godsdiensten (een perspectief dat na zijn dood Pos' leerling Frits Staal verder onderzocht, maar waarvoor in humanistische kring weinig belangstelling bleek).

Pos, in 1955, het jaar van zijn dood: 'De mystiek, die de éénwording der ziel met God leert, is door de dualistische islam en het katholicisme steeds afgewezen (...) Ik meen (...) dat de mystiek de hoogste en absolute vorm der religie is: ze heeft nl. op het dualisme dit vóór, dat ze ook het intellect bevredigt en bovendien van de vóórgestelde en buiten ons blijvende God de beperking opheft, door Hem met het eigen zijn identiek en aldus volledig concreet te doen worden. Dit wordt overigens niet bewerkt door het intellect alleen, maar door de totale mens. Kriterium voor ►

► God-zijn is: volstrekte onafhankelijkheid, in niemands macht zijn, ongedeeld zijn, d.w.z. vrij van begeerte, vrees en hoop. Wanneer een mens dit heeft bereikt, kan de wereld hem niets meer doen en 'God' evenmin: hij is zelf God geworden.'

Zulke geluiden kom je vanuit humanistische kringen al lang niet meer tegen. Velen zullen daarover niet rouwig zijn. Maar het illustreert ook veelbetekend een radicale verandering in klimaat en cultuur van het georganiseerde humanisme. Net zozeer als Derkx bij de bespreking van Pos' ideeën over humanisme en opvoeding zijdelings signaleert hoe er al eens op werd gewezen dat in het humanistische denken over opvoedingsdoelen in de periode 1945-1980 het accent is verschoven van volledige harmonische ontwikkeling naar zelfstandige keuzevorming.

Natuurlijk, allereerst aandacht voor de 'grote strijd', maar ook reflectie op zulke ideële veranderingen binnen de humanistische beweging lijkt mij nogal van belang, zolang die beweging vitaal wil blijven en vooral als die voor het sterk toegenomen ongodsdienstige deel van onze samenleving t.o.v. van reactionaire tendensen als het weer opbloeiende fundamentalistische christendom een aansprekende, alternatieve levenshouding wil verwoorden en demonstreren. Anders dan in de tijd van Pos zou het tegenwoordig geestverwanten en wellicht zelfs bondgenoten kunnen vinden in de hedendaagse theologie waarvoor niet alleen de traditionele, maar ook de moderne kerken te benauwd zijn geworden.

Biografieën van voorbeeldige humanisten zijn even onmisbaar voor een bloeiende humanistisch traditie als boeken met theoretisch doordachte grondslagen. Met deze stelling sluit Derkx zijn studie over Pos af, één bladzijde nadat hij illustreert waarom bijvoorbeeld Van Praags bekende 'Grondslagen van humanisme' niet het soort boek is dat duidelijk maakt wat een humanistische levensovertuiging in iemands leven kan betekenen. Wel, die biografie ligt er. Ik zou zeggen: nu een meer actuele studie naar humanistische spiritualiteit en die mag best theoretisch doordacht zijn. Graag zelfs.

H.J.Pos, 1898-1955: Objectief en partijdig. Biografie van een filosoof en humanist, door Peter Derkx. 559 blz, Uitgeverij Verloren, Hilversum, f 95,-, ISBN 90-6550-393-5. Tevens verschenen als proefschrift Universiteit voor Humanistiek, Utrecht, 1994.

Stilstaan b

'Dan verklaar ik u hierbij tot man en vrouw.'
U kent ongetwijfeld deze formulering waarmee een huwelijk voor de wet begint. Voor gelovige mensen volgt dan nog het hele ritueel van de kerkelijke inzegening, en anders kan gelijk worden begonnen met het aansnijden van de taart. Voor veel mensen is dat te kaal, te koud en ook te traditioneel. Zij willen iets speciaals. Een humanistisch relatievierder kan hierbij helpen.

DOOR WELMOED VAN DER GOOT

Het uiterlijk vertoon rond het huwelijk als De Dag Van Je Leven is sinds enkele jaren weer in alle hevigheid losgebarsten. Een bruiloftsfeest hoort weer traditioneel alles er op en er aan te hebben. Toch zijn er in deze tijd van ontkerkelijking en individualisering ook mensen die bij zichzelf te rade gaan. Zoals mijn man en ik. Wij wilden ons niet laten leiden door de commercie of 'hoe het eigenlijk hoort'. Dat doen wij in het gewone leven ook niet, en dus helemaal niet op onze trouwdag. Wij maken bewuste keuzes en passen onze levensstijl daar bij aan. We proberen zelf vorm en inhoud te geven aan ons leven, vanuit een humanistische houding. Dat wil zeggen: respect voor elkaar, verantwoordelijk zijn voor de gevolgen van de keuzes die je maakt en een gelijkwaardige positie ten opzichte van elkaar.

Speciale locatie

Op onze trouwdag - een speciale dag, niet de dag van ons leven - wilden we aan de buitenwereld laten zien dat we een paar zijn dat bij elkaar hoort. En

daar hoort voor ons gevoel een bij óns passende manier van vieren bij. Als speciale locatie kozen we het museumstoomgemaal omdat we grote belangstelling hebben voor stoomtreinen en voor musea, en omdat het een knusse sfeer uitstraalt. Op die speciale dag kwam behalve de ambtenaar van de burgerlijke stand ook de humanistische relatievierder aan het woord. Voor ons was dat Hilda Schipper-Baptist.

Geen lege gebruiken

De essentie van een humanistische relatie- of huwelijksviering is dat mensen zelf vorm en inhoud geven aan die dag. Er is geen sprake van lege gebruiken, je geeft als individu en als stel uitdrukking aan wat wezenlijk voor je is. Voor onze viering hadden we alleen de naaste familie en goede vrienden uitgenodigd. Ik droeg het gedicht 'Dialog' voor, dat veel zegt over de manier van omgaan tussen Robert en mij. Het was het eerste gedicht dat ik aan Robert stuurde. Onze trouwdag was voor mij hét moment om het voor te dragen aan de mensen die dicht bij ons staan.

en belangrijk moment

FOTO: HOLLANDE HOOGTE/CAECILIA VAN DER DRIFT

De plechtige viering werd afgesloten toen een goede bekende van ons, die als vrijwilliger bij het stoomgemaal werkt, even een praatje hield over de stoommachine die precies dit jaar honderd jaar bestaat. Vervolgens vroeg hij ons de hendel van de stoommachine net zo lang over te halen, totdat de stoommachine begon te draaien. Een heel eigen symbolisch begin van een pas gesloten huwelijk!

In de twee lange voorgesprekken met de humanistische relatievierder hebben we uitgebreid gepraat over waar wij als individu en als stel staan in het leven, en wat wij belangrijke normen en waarden vinden. Wat is wezenlijk voor je relatie en wat is wezenlijk voor jezelf? En hoe vul je je trouwdag in en waarom? De rol van de humanistische begeleider is om het paar te laten nadenken en een passende vorm te laten kiezen voor de huwelijksviering. Ieder stel geeft zo z'n eigen invulling aan die dag. Het gaat dan niet om de hoogte van de bruidstaart of de lengte van de sleep, maar om wat voor betekenis of

gevoel je toekent aan wat je wil en doet. Voor het ene paar zijn dat de zelfgemaakte sieraden of de zelfgeformuleerde belofte rond een liedtekst, terwijl een ander paar aan elke aanwezige vraagt om een bloem mee te nemen waarmee uiteindelijk een heel speciaal bruidsboekje wordt samengesteld.

Uitwegen zoeken

Waarom doet een humanistisch relatievierder dit werk? Voor Hilda Schipper-Baptist speelt vooral de behoefte mee om markering te geven aan bepaalde momenten. Ze vindt het een goede zaak als mensen uitwegen vinden voor allerlei emoties die ze hebben - niet alleen bij een relatieviering, maar ook bij de geboorte van een kind of de dood van een familielid. Verder noemt ze een scheiding ook zo'n belangrijk, emotioneel moment waar je met wederzijdse vrienden en kennissen bij stil kunt staan.

De humanistische relatie- of huwelijksviering is een nieuwe dienstverlening van het Humanistisch Verbond. Voor

leden van het HV zijn de kosten f 250,-, niet-leden betalen f 295,-. Behalve een heterostel kan ook een homostel voor zo'n viering kiezen. In de eerste helft van dit jaar maakten 17 paren gebruik

De viering van de relatie kan op eigen wijze worden ingevuld

van een humanistische relatieviering. In het noorden van het land biedt behalve Hilda Schipper-Baptist ook Coert Reinking z'n diensten als humanistische relatievierder of -begeleider aan. Daarnaast zijn ze beiden vrijgevestigde raadslieden.

Meer informatie over humanistische relatieviering kunt u krijgen bij Dick Metselaar, tel 030-(2)392129.

*Voor zichzelf of
voor de ander,
waarvoor leeft
de mens?*

Waarvoor leeft een mens? Om zichzelf te realiseren, om al z'n verlangens en behoeften te bevredigen en alle talenten voor zichzelf uit te buiten?

Of leeft een mens vooral voor een ander? Voor de medemens die z'n hulp nodig heeft, voor de wereld die beter moet? Misschien wisselt het antwoord op deze vragen met de situatie waarin iemand zich bevindt.

In deze serie (het vervolg van de serie die vorig jaar in de Humanist stond) komen weer mensen aan het woord die vertellen hoe zij hun eigen invulling geven aan hun plek in de wereld. De een cijfert zichzelf jarenlang weg in de strijd voor een betere wereld, de ander zegt tabé tegen iedereen en zeilt de wereld over. Iemand is pleegouder van een hele schare kinderen; een ander die zich vroeger onderscheidde als strijdlustig links, is vooral rijk en behoudend geworden.

Allemaal mensen die keuzes maken hoe zij in het leven willen staan. Mensen die zichzelf centraal stellen. Mensen die zich richten op hun medemens. En mensen die het lukt om zowel voor zichzelf als voor de ander te leven.

Als militair kan ik op mijn beurt vluchtelingen helpen

Op twaalfjarige leeftijd ontvluchtte Linh Vo Trong zijn geboorteland Vietnam. Vijftien jaar later maakt hij deel uit van de 'United Nations Protection Force' in Bosnië en probeert als blauwhelm mensen te helpen. Voor hem hebben die twee dingen veel met elkaar te maken. Hij wil iets voor anderen betekenen omdat hij zich maar al te goed herinnert hoe het is om vluchteling en hulpbehoevend te zijn. Maar kun je als blauwhelm echt iets betekenen voor de bevolking? En wat doe je als het gevaarlijk wordt: je eigen hachje redden of je taak blijven uitvoeren?

Vierde aflevering in de serie 'Voor zichzelf of voor de ander, waarvoor leeft de mens?'

DOOR JAPKE SCHONEWILLE

Linh Vo Trong is een oorlogskind. Als hij op 19 maart 1968 wordt geboren in het kapitalistische Zuid-Vietnam, is dat land al jaren in een felle strijd gewikkeld met het communistische Noord-Vietnam. Linh's vader is beroepsmilitair bij de Zuidvietnamese luchtmacht en vecht aan de zijde van de Amerikanen tegen de Vietcong en de Noordvietnamese troepen.

Het gezin Vo Trong woont op een Amerikaanse basis in Can Tho, aan de rivier de Mekong. De jonge Linh groeit op met artilleriegevechten, bombardementen en overnachtingen in een bunker. Een gespannen en angstige situatie voor een kind. Toch heeft hij ook gelukkige herinneringen aan die tijd. "Elke zondag vloog mijn vader in een privévlugtuigje met mijn moeder, mijn broertje en mij naar Saigon. Daar brachten we een bezoek aan mijn oma, de moeder van mijn moeder. Prachtig, vond ik dat. En verder bleef ik natuurlijk kind en speelde met andere kinderen, al was het oorlog."

In 1975 valt Saigon, de hoofdstad van

Zuid-Vietnam. De oorlog is voorbij, maar de wisseling van regime heeft grote gevolgen voor het gezin Vo Trong. Van bevoorrechte naar achtergestelde positie. Linh: "We hadden een welgestelde, westerse leefstijl en opeens was dat voorbij. We moesten ons huis verlaten. Dat vond ik het ergste. De plek waar je bent opgegroeid en aan gehecht bent, achterlaten. Mijn vader had besloten niet te vluchten. Hij belandde eerst in de gevangenis en werd later overgeplaatst naar een strafkamp in het noorden."

Bootvluchteling

Aan het leven in Vietnam na 1975 heeft Linh geen goede herinneringen. Zijn moeder heeft moeite om de touwtjes aan elkaar te knopen, zijn vader is ver weg. Als twaalfjarig jochie wordt hij opgeroepen voor militaire dienst. Linh vertelt: "Kinderen van anti-communisten werden eerder voor het Vietnamese leger opgeroepen dan kinderen van loyale partijleden. Mijn moeder wilde me voor mijn veiligheid het land

uit hebben. Op een nacht moest ik me aankleden, m'n moeder drukte me wat geld in mijn hand, ik werd langs de douane gesmokkeld en toen zat ik met 150 andere mensen op een vissersboot van vier bij twaalf meter. Eigenlijk besefte ik niet wat er gebeurde. Ik dacht dat ik naar mijn oma ging, maar die boot ging nergens naar toe. Er was niet eens een kompas. De bedoeling was dat we op volle zee door een schip opgepikt zouden worden. We waren vluchtelingen."

Linh heeft geluk. Al na vier dagen wordt de boot opgemerkt door een Nederlands schip, die de opvarenden aan boord neemt. Na een verblijf van drie maanden in een vluchtelingenkamp in Singapore, mag hij kiezen naar welk land hij wil: Amerika of Nederland. Gevoelsmatig besluit hij voor Nederland te kiezen, hoewel hij niet eens weet waar het land ligt. "Ik voelde dankbaarheid voor de mensen die me hadden gered. Ze waren heel vriendelijk. In die tijd waren vluchtelingen nog welkom."

In Nederland woont hij eerst in een opvangcentrum in Bussum. Na een paar jaar verhuist hij naar Zwolle, waar hij een flat deelt met vier andere Vietnamese jongens. Hij voelt zich thuis in Nederland, geniet van de vrijheid en waardeert de vriendelijkheid. Linh: "Ik wil nergens anders meer wonen. Als ik terugkom van vakantie, kus ik altijd de grond als ik weer op Nederlandse bodem ben."

Mensen helpen

Op zijn 25-ste is hij klaar met zijn Meao-opleiding en wordt opgeroepen voor militaire dienst. Linh: "Ik was niet van plan om het leger in te gaan. Maar toen kreeg ik die oproep en ik zag op tv een reclame voor de Luchtmobiele Brigade. Dat sprak me aan. Omdat dat troepen zijn die snel ingezet kunnen worden in conflictsituaties en voor humanitaire taken. Ik wilde uitgezonden worden naar ramp- of oorlogsgebieden. Ik zag het als een manier om iets in deze wereld te betekenen. Het leek me een mooie ommekeer. In plaats

van geholpen te worden, andere mensen helpen die vluchteling zijn."

In januari 1995 wordt hij met zijn brigade voor het eerst uitgezonden. Naar Bosnië, onder taakstelling van de Verenigde Naties. Daar maakt hij in juli de val van de Moslim-enclave Srebrenica mee, een ervaring waar hij met gemengde gevoelens op terugkijkt. Het ideaal van mensen helpen blijkt in de praktijk niet zo eenvoudig te realiseren. Linh: "Onder de naam 'UN Protection Force' zaten we daar, maar het is moeilijk om die naam waar te maken als je weinig middelen tot je beschikking hebt. We waren bijvoorbeeld veel te licht bewapend om echt iets uit te kunnen richten tegen de strijdende partijen. Eigenlijk ben je een soort schiet-schijf." Toch vindt hij niet dat de aanwezigheid van 'Dutchbat' zinloos is geweest. Ze hebben konvooien van de UNHCR begeleid, met voedsel en geneesmiddelen voor de burgerbevolking. En hij is ervan overtuigd dat de overname door de Serviërs veel gewelddadiger geweest zou zijn, als zijn brigade er niet bij was geweest. En de moslimmannen dan, die werden afgescheiden en geëxecuteerd? Bijna onmerkbaar haalt Linh zijn schouders op. "We voelden ons vooral machteloos. De moslimstrijders trokken zich terug en gaven Srebrenica in feite op. De VN deed ook niks en dan moeten wij met driehonderd man wel wat doen? Heel wat jongens hebben gehuild van machteloosheid. Ik ook. Ik vind dat we gedaan hebben wat we konden. Met de kapitein en nog een stel maten zijn we bij de evacuatie als laatsten vertrokken uit Srebrenica naar Potokari. We hadden in een tank kunnen kruipen, maar dat hebben we niet gedaan. We zijn lopend gegaan, met de burgerbevolking mee. Om hen nog een beetje een gevoel van bescherming te geven."

Eind juli is Linh terug in Nederland. Zijn vriendin Judith is zeer opgelucht, zij heeft de nodige ongeruste uren achter de rug. Toch is ze trots op hem omdat hij met zijn werk iets voor anderen wil betekenen.

In de toekomst wil Linh zich weer laten uitzenden. "Het is mijn leven en mijn werk, waarmee ik iets goeds wil doen. Ik hoop natuurlijk altijd gezond terug te komen. Maar dat weet je nooit zeker. Raviv van Rensen zat ook in mijn compagnie en die is door een handgranaat om het leven gekomen. Die risico's horen er helaas bij. Maar niemand heeft me gedwongen om me aan te melden voor dit soort werk. Ik heb er zelf voor gekozen."

(Met dank aan Wim Heij en Hetebrij)

Vooruit door samenwerking

(Nog meer) samenwerking zien wij als een voorwaarde en als een uiterst effectief hulpmiddel om de humanistische levensbeschouwing doelgericht en doeltreffend vooruit te brengen. Samenwerking van humanistische organisaties, maar ook met maatschappelijke instituties van andere signatuur. Dit laatste vooral wanneer het gaat om zaken die het welzijn van de mens als geheel raken.

Samenwerking van humanistische organisaties krijgt geleidelijk meer gestalte. Wij denken nu vooral aan de in begin september door Humanitas en Humanistisch Verbond gezamenlijk in een oplage van 200.000 exemplaren uitgebrachte jubileumkrant '50 jaar actief humanisme; kiezen vanuit inspiratie'. Het blad geeft een helder beeld van vele onderwerpen waarmee de humanistische beweging actief is en hoe de vele vrijwilligers en professionals in de respectieve humanistische instellingen hun taak vervullen. Inzicht hoe die humanistische beweging in grote lijn in elkaar zit wordt verschaft door een overzicht van namen, adressen en doelstellingen van de organisaties binnen de humanistische beweging.

De nauwe samenwerking tussen Humanitas en Humanistisch Verbond zal verder gestalte krijgen door een viertal projecten, die kortgeleden van start zijn gegaan. Het gaat om:

1. Het realiseren van één kennis/studiecentrum waar zorg wordt gedragen voor inhoud en vorm van bezinningsactiviteiten en van activiteiten gericht op maatschappelijke beïnvloeding. De bedoeling is dat onder

behoud van de ruime nuances en soms principiële verschillen in opvatting onder humanisten toch meer eenstemmigheid zal klinken. Opzet en functioneren van zo'n kenniscentrum wordt voorbereid in samenwerking met Humanitas, De Vrije Gedachte, het Humanistisch Verbond en het Humanistisch Studiecentrum Nederland.

2. Het bundelen van de bureau-activiteiten van Humanitas en Humanistisch Verbond. Een opzet waartoe al eerder werd besloten, maar die tot een levensnoodzaak is geworden door de recente drastische vermindering van de overheidssubsidie voor onze organisaties. In eerste aanleg wordt onderzoek gedaan (en daarbij werkt een extern adviseur mee) waar samenvoeging van bureau-activiteiten wel, en waar deze niet zinvol wordt geacht.

3. Met betrekking tot de maatschappelijke activiteiten onder de gemeenschappelijke noemer 'dienstverlening rondom overlijden' (waaronder terminale thuiszorg, uitvaartbegeleiding en rouwverwerking) wordt onderzocht hoe de samenhang van de op het eerste gezicht nu wat versplinterde activi-

teiten binnen onze organisaties kan worden verbeterd en verduidelijkt.

4. Tenslotte wordt onderzocht hoe de effectiviteit en kwaliteit van de ruime reeks van periodieken binnen de humanistische beweging kan worden versterkt.

In de komende maanden zullen wij overigens ruim gelegenheid hebben met elkaar van gedachten te wisselen over de toekomst van de humanistische beweging, want daarvoor is het ochtenddeel van de Algemene Leden Vergadering op 25 november in het bijzonder bedoeld. In de door de respectieve afdelingen in de komende maanden te beleggen lokale ledenvergaderingen zal reeds moeten blijken hoe groot de betrokkenheid van de leden en andere sympathisanten bij de toekomstplannen is en - wellicht ook - wat gedaan moet worden om de betrokkenheid te vergroten. Bij dit alles is het samen werken aan de versterking van de humanistische levensbeschouwing de drijvende kracht.

Namens het hoofdbestuur
Joop Puls (algemeen secretaris)

Het leven een kunstwerk?

Op 25 en 26 november wordt in Baarn het symposium 'De kracht van de eenzaamheid, het leven een kunstwerk?' georganiseerd voor alleengaande humanisten.

Inleiders zijn H.L.M. Coene, hoogleraar aan de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht en Max van Rooy, architectuur-criticus. Op zondag treden de voordrachtskunstenaars, schrijfster en zangeres Liselore Gerritsen en harpiste Erika Waardenburg op. Er is op dit weekend ook gelegenheid om elkaar te ontmoeten. Op zaterdagavond kan er worden gedanst op muziek uit de jaren zestig.

Het alleengaanden-weekend wordt gehouden in het conferentieoord Drakenburgh in Baarn en duurt van zaterdag 10.00 uur tot zondag 17.00 uur.

Kosten: f 200,- per persoon.

Opgave bij Agnes de la Rie, Laan van de Marel 621, 7823 BS Emmen, tel. 05910-22648.

Jonge Humanisten over: Altijd kind van je ouders

De relatie die je hebt met je ouders en hoe je zelf tegen opvoeding aankijkt. Dat is dit jaar het thema van het najaarsweekend van de Jonge Humanisten dat van 27 tot 29 oktober zal worden gehouden in de bossen van het Drentse Linde.

Het programma biedt mogelijkheden om ervaringen en gevoelens met anderen te delen en om actief met het thema aan de slag te gaan. De kosten zijn 60,- per persoon voor leden en f 75,- voor niet-leden, over te maken op girorekening

1700689 van de Jonge Humanisten te Utrecht onder vermelding van 'najaarsweekend JH '95'. Aanmelden voor 25 oktober bij Yvonne Kolen, 030-392125. Voor informatie bel Chris: tel. 035-232516 of Helma: tel. 058-155404.

Kom naar Utrecht en beslis mee!

Het hoofdbestuur nodigt leden van het Humanistisch Verbond uit voor de algemene ledenvergadering, die op zaterdag 25 november wordt gehouden in de congreszaal Irene, hal 8, van de Jaarbeurs in Utrecht. De dag bestaat uit twee delen, die u beide, maar ook afzonderlijk kunt bijwonen. 's Morgens is het eigenlijke vergadergedeelte. 's Middags staat een maatschappelijk onderwerp ter discussie.

's Ochtends, van 10.00 tot 12.30 uur, worden de jaarverslagen en beleidsplannen van het Humanistisch Verbond en zijn werkstichtingen besproken, samen met het financiële verslag over 1994 en de begroting over 1996. Verder staan op de agenda: de 'financiering van plaatselijke afdelingen van het Verbond', de invulling van vacatures binnen het hoofdbestuur en eventueel nog andere voorstellen, die zijn binnengekomen. 's Middags, van 14.00 tot 16.30 uur, kunt u zich met een aantal deskundigen, afkomstig uit de wetenschap, het bedrijfsleven en de politiek, verdiepen in het thema 'Arbeid en zingeving in 2010'. Dr Paul de Beer van het Sociaal en Cultureel Planbureau verzorgt de inleiding.

De procedure

● Het hoofdbestuur heeft in september, op landelijke bijeenkomsten in Zwolle en Utrecht, zijn plannen voorgelegd aan plaatselijke afdelingsbestuurders en overige belangstellenden.

● Groepen van minimaal 15 leden en/of afdelingen kunnen voorstellen indienen en amenderen.

● Dien voorstellen liefst vóór 6 oktober in, want dan kunnen ze nog, voorzien van een preadvies van het hoofdbestuur, worden opgenomen in de ALV-map. Deze map, waarin ook de begroting 1996 is opgenomen, wordt uiterlijk 25 oktober verzonden aan de leden die zich hebben aangemeld.

● Amendementen kunnen tot uiterlijk 11 november worden ingediend. Ze worden ongeveer een week voor de ALV aan de deelnemers toegezonden, voorzien van een preadvies van het hoofdbestuur.

● Alleen leden hebben stemrecht op de ALV. Elk aanwezig lid kan bij machtiging stemmen voor één ander, niet aanwezig lid. Een standaardformulier is hiervoor verkrijgbaar bij het directiesecretariaat van het Humanistisch Verbond, tel. 030-2392100.

Geef u liefst voor 25 oktober op voor deelname! Stuur de bon die in het septembernummer van de Humanist stond afgedrukt naar het Humanistisch Verbond, t.a.v. directiesecretariaat, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht.

Cursus humanisme

Cursus door J. Hoogervorst
Op drie dinsdagavonden (14, 21 en 28 november zal Jaap Hoogervorst een inleiding op het humanisme geven in het centrum van het Humanistisch Verbond in Amsterdam, Speerstraat 9. Kosten: f 40,- inclusief studiemateriaal, dat op de eerste avond wordt uitgereikt. Aanvang van de cursus is steeds 20.00 uur. Informatie en opgave bij het centrum tussen 10.00-12.00 uur, tel. 020-6763712 of bij H. van Bakel, tel. 020-6908785.

Afwijkend gedrag

De afdeling Amsterdam houdt op woensdagavonden een drietal lezingen met als thema 'Afwijkend gedrag, goed en kwaad in een (post)moderne samenleving'. Plaats: centrum Humanistisch Verbond in Amsterdam, Speerstraat 9, aanvang 20.00 uur.

Op 11 oktober: H. Kunne-
man over 'Idealisme en individualisme';

Op 8 november: L. Laeyendecker over 'Is levensbeschouwing van belang';

Op 13 december: P. Cliteur over de vraag 'Is de doodstraf de remedie tegen criminaliteit?'.

Waar ligt de grens?

Zondag 22 oktober houdt F. de Mink een lezing over de vraag hoe mensen de grens bij ethische dilemma's bepalen. Waarvan hangt af of ze zullen zeggen: tot zo ver, ik doe niet meer mee? Plaats: de Regenboog, Burg. van de Weyerstraat 26 te Bunnik. Aanvang: 15.00 uur. Toegangspreis voor leden f 2,50 en voor niet-leden f 5,-.

Kan het HV inspireren?

Zondag 10 december zal B. van Remmerden een lezing

houden over de vraag of het Humanistisch Verbond hem nog kan inspireren.

Ben van Remmerden is sinds 1984 werkzaam als humanistisch raadsman mede namens het Humanistisch Verbond. Sinds 1987 is hij lid. In zijn inleiding probeert hij zijn weerbarstige relatie met datzelfde Humanistisch Verbond aan te geven.

Plaats: Recreatieaal van Park Boswijk, Boswijklaan te Doorn. Aanvang: 15.00 uur. Toegangspreis voor leden f 2,50 en voor niet-leden f 5,-.

Het voordeel van de twijfel

Op vier donderdagavonden in oktober en november organiseert de afdeling Mid-den Holland een serie lezingen over hoe het is om als humanist te leven vanuit 'het voordeel van de twijfel'. Plaats: gebouw Concordia, Kerkplein 7 te Woerden. Aanvang: 20.00 uur.

Op 12 oktober: J. Hoogervorst over 'Humanisme, wat is dat ook al weer?'.

Op 19 oktober: J. de Leede over 'Religieus humanisme, kan dat ook?'.

Op 9 november: A. van Oosten over 'Is er vraag naar humanistische organisaties in de maatschappij?'.

Op 23 november: P. Cliteur over 'Humanisme en geestelijke verzorging'.

De toegang is gratis; tegen een bescheiden bedrag is een informatiepakket beschikbaar. Voor meer informatie: tel. 03481-1753 (Bert van der Zouw).

Bewust leven

De afdeling Delft organiseert dit najaar enkele lezingen onder de titel 'Bewust leven, mij een ecologische zorg'.

Op 6 november: 'Het Nederlandse milieubeleid; ver-

HV • NIEUWS

leden, heden, en toekomst' door milieu-adviseur U. van Rijn, hoofd van het Bureau Milieu-effectrapportage (MER-Bureau TNO). Hij zal duidelijk maken dat het milieubederf zo oud is als de mens.

Op 11 december: 'Milieu-vriendelijker leven bij eigen haard' door R. van Eeden, redacteur van de Vrekenkrant. Gelukkig beginnen steeds meer mensen zich af te vragen of bevrediging en geluk nog wel bereikt kunnen worden door steeds maar meer te kopen en te consumeren. Consuminderen is een veel aangename levensstijl, die veel bevrediging kan opleveren, ook in de Kerstmaand.

Toegang tot de lezing is gratis. Tijd: 20.00 uur. Plaats: DSHB-huis, Vorrinkplein 99, Delft (Hoek Westlandseweg en Papsouwsewaan). Vervoer: tramlijn 1 of busen 60 en 62, halte Krakeelpolderweg. Heeft u vervoersproblemen of wilt u meer informatie: F. van Pelt, tel. 015-2566245.

Dat maak ik zelf wel uit

Onder de titel 'Dat maak ik zelf wel uit' houdt R. Buitengeweg, docent rechtsfilosofie aan de Universiteit voor Humanistiek, een inleiding over de autonomie van de patiënt op donderdag 26 oktober om 20.00 uur in 'De Poelewei', Mgr. de Vetstraat 2, Breda. Meer informatie: tel. 076-211966 (R. Kortland).

De menselijke maat

Inleiding door D. van Houten, hoogleraar sociaal beleid, planning en organisatie aan de Universiteit voor Humanistiek, met discussie op dinsdag 17 oktober om 19.30 uur in het Theaterhotel in Almelo. Meer informatie: tel. 0546-824294 (B. Doldersum).

Heeft het leven wel zin?

Onder de titel 'Heeft het leven voor humanisten wel zin?' houdt C. Reinking, humanistisch geestelijk raadsman op maandag 16 oktober om 19.30 uur een inleiding in de Stadsherberg, Oude Molenstraat in Assen. Meer informatie: tel. 0592-371904 (A. Frederiks).

De mens achter het produkt

Inleiding door A. Smit over produkten uit Tanzania op dinsdag 17 oktober om 19.30 uur in verzorgingshuis 'de Schans', Laan van het Kwekebos 118, Emmen. Meer informatie: 0591-613711 (E. Zwierstra).

Duurzame ontwikkeling

Op zondag 22 oktober zal er een lezing met discussie worden gehouden over het onderwerp 'Duurzame ontwikkeling vereist eigendomsrecht milieu gebruiksruimte' Inleider is H. Verbruggen. (In samenwerking met het NIVON.) Plaats: Nivon centrum Sebastiaanplein 6 Apeldoorn. Tijd 14.00 uur. Meer informatie P. Dorreman, tel. 055-3668708.

Dieuwertje Bakker over opvoeding

Kloosterlezing 'Humanisme en levensbeschouwelijke opvoeding' op donderdag 2 november. Inleider D. Bakker, universitair hoofddocent agogische wetenschappen aan de Universiteit voor Humanistiek. Plaats: Athenaeum Illustre, Grote Poot te Deventer. Tijd: 19.45 uur. Meer informatie: M. Meeuwse, tel. 0570-631553.

Alternatief genezen

Forumbijeenkomst 'Alternatief Genezen' op zondag

22 oktober. Inleiders/forum: H. Thiensen, docent Hogeschool voor natuurgeneeswijzen in Arnhem; H. Vugt, antroposofisch arts te Arnhem; H. Schorffhaar, integrale praktijk voor natuurgeneeswijze te Dinxperlo; R. van Sijl, humanistisch geestelijk werker. Plaats: 'Het Centrum', Kalksteeg 16 te Arnhem. Tijd: 17.00 uur. Meer informatie: W. de Jong, tel. 085-649378.

Goed en Kwaad

Lezing 'Goed en kwaad' op zondag 8 oktober met als inleider J. Keij. Plaats: 'De Schakel', Archimedesstraat 9 te Nijmegen. Tijd: 14.00 uur. Meer informatie: tel. 024-6421004.

Religieus humanisme

Op zondag 12 november zal in Nijmegen een lezing over religieus humanisme worden gehouden met als inleider A. Nieuwland, universitair docent aan de Universiteit voor Humanistiek. Plaats: De Schakel, Archimedesstraat 9 Nijmegen. Tijd: 14.00 uur. Meer informatie: G. Cayman, 08894-21004.

Alternatieve geneeswijzen

Lezing en discussie 'Erkenning alternatieve geneeswijzen' op donderdag 12 oktober. Inleiders: A. Bol (VKM geneesmiddelen), H. De Vries (Vereniging tegen kwakzalverij). Plaats IAC, Lawickse Allee te Wageningen. Tijd 20.00 uur.

Patiënt zijn

Op zondag 8 oktober word een lezing gehouden over het onderwerp 'communicatie in de gezondheidszorg'. Inleider is A.J.M. van der Geest, hoogleraar communicatiewetenschappen aan de Rijksuniversiteit Groningen. Plaats: Humanistisch Centrum, W.A. Scholten-

straat 2 te Groningen. Tijd: 10.30 uur. Meer informatie: tel. 050-128750.

Drugsbeleid

Op zondag 12 november wordt een lezing gehouden over het drugsbeleid' met als inleider M. Stollega, directeur CAD Assen. Plaats: Humanistisch Centrum, W.A. Scholtenstraat 2, Groningen. Tijd: 10.30 uur. Meer informatie tel. 050-128750.

Stichting Pandora

Donderdag 19 oktober en donderdag 23 november is er een avond met informatie en discussie over de Stichting Pandora in het centrum De Garve, Burgemeester Leenstraat, Lochem. Tijd: 19.30 uur. Meer informatie: C. van de Weide, tel. 0573-256129.

Verslik u niet

Op dinsdag 31 oktober zal in Winterswijk de manifestatie 'Verslik U niet' worden gehouden over verantwoord medicijngebruik. Met een inleiding van mevrouw Van de Kwaak. Plaats: Verzorgingscentrum 'de Berkhof', Waliensestraat 33 te Winterswijk. Tijd: 20.00 uur; Meer informatie: J. de Fauw, tel. 0543-514988.

Door de eeuwen heen

Op donderdag 30 november wordt een lezing gehouden over 'Godsdiensten en levensbeschouwingen door de eeuwen heen' met als inleider de heer Hoekstra, auteur van het boek 'De verscheidenheid van de verschillende godsdiensten en levensbeschouwingen'. Plaats: verzorgingscentrum 'de Berkhof', Waliensestraat 33, Winterswijk. Tijd: 20.00 uur. Meer informatie: J. de Fauw, tel. 0543-514988.

Maak kennis met het Humanistisch Verbond

Vrijheid, rechtvaardigheid en respect voor menselijke waardigheid. Het Humanistisch Verbond draagt deze waarden uit door zich sterk te maken voor het recht op zelfbeschikking, voor gelijke behandeling, voor mensenrechten. Door het bevorderen van maatschappelijke discussies over medische ethiek, de vluchtelingenproblematiek en het consumptievraagstuk. Maar ook door bijvoorbeeld in ziekenhuizen en gevangenissen geestelijke verzorging te bieden. Pasklare antwoorden heeft het Humanistisch Verbond niet, wel een inspirerende visie en kritische vragen.

Hiernaast drie mogelijkheden om kennis te maken met het Humanistisch Verbond.

1. ABONNEE OP DE HUMANIST

Wat leest u in de Humanist, het maandblad van het Humanistisch Verbond? Elk nummer besteedt aandacht aan maatschappelijke en ethische onderwerpen. Boeien de mensen vertellen over hun normen, drijfveren en de keuzes die zij maken. Behalve interviews treft u in de Humanist natuurlijk ook artikelen, boekbesprekingen, prikkelende meningen en cartoons aan. Nieuwsgierig geworden? Probeer de Humanist eens een jaar, dat kost u slechts f 42,50. Vul de kaart in en stuur 'm op. Vandaag nog!

2. DONATEUR VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

Met ingang van 1995 kunt u donateur worden van het Humanistisch Verbond. Daarmee maakt u het voortbestaan van activiteiten en de opzet van nieuwe projecten mogelijk. Uw financiële bijdrage is van groot belang nu de overheid elk jaar minder subsidie verstrekt en andere inkomsten niet meer groeien. Als donateur ontvangt u tenminste twee keer per jaar informatie over onze activiteiten en projecten, waarbij één keer een nummer van de Humanist. U bent al donateur van het Humanistisch Verbond voor f 35,- per jaar. Natuurlijk is een hogere bijdrage welkom! Als u eerst meer informatie wilt, kan dat ook. Vul de kaart in en stuur 'm op! Alvast hartelijk dank voor uw steun!

3. LID VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

Waarom lid worden van het Humanistisch Verbond?
Als lid steunt u het Humanistisch Verbond.

U maakt daarmee activiteiten en projecten mogelijk die gericht zijn op een menswaardige samenleving. Ook ontvangt u automatisch het maandblad Humanist, een belangrijke bron van inspiratie in een wereld die uw keuzes dagelijks op de proef stelt. U kunt gratis deelnemen aan themabijeenkomsten in uw regio en u krijgt korting op landelijke symposia. Het Humanistisch Verbond heeft meer dan 60 afdelingen in het land. Als u wilt, ontvangt u informatie over plaatselijke activiteiten, cursussen en lezingen. De minimum-contributie bedraagt f 75,- per jaar. Een hogere bijdrage is natuurlijk welkom! Voor leden met een inkomen lager dan f 18.000,- bruto per jaar is de minimum-contributie f 45,-. Jongeren tot 27 jaar betalen slechts f 35,- per jaar. Per lid kan één persoon op hetzelfde adres kiezen voor een gratis medelidmaatschap. Een medelid ontvangt geen extra Humanist. Als u eerst meer informatie wilt, kan dat ook. Stuur de ingevulde kaart aan ons op. Wij hopen u als lid te mogen begroeten.

In het
volgende
nummer
o.a.:

Ecologische boeren
Lange tijd dachten boeren dat ze het goed deden. Hoe meer bestrijdingsmiddelen en kunstmest hoe beter. Tot dat sommigen zich er van bewust werden dat het anders moest.

Gepest op school
Er wordt heel wat gepest, gesard, geënd en getreiterd op scholen. Eén op de vijf leerlingen in het basisonderwijs zegt er regelmatig last van te hebben. Alleen door het zwijgen erover te doorbreken, kun je er wat aan doen.

Ten behoeve van de Humanistische Stichting tot Huisvesting en Verzorging van Bejaarden 'Thurlede' te Schiedam, aangesloten bij de Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden, zoeken wij kandidaten voor de nieuwe functie van

HUMANISTISCH RAADSVROUW/MAN

voor 8 uur per week.

Het gerenoveerde woon- en zorgcentrum Thurlede, een verzorgingshuis met ruim 100 bewoners, is een dynamische gedecentraliseerde organisatie met enthousiaste en mondige medewerkers. Centraal staat de autonomie van de bewoner en de ontwikkeling van een kwalitatief zorgcontinuum. Continue wordt er aandacht besteed aan de scholing van de medewerkers.

Van de aan te stellen raadsvrouw/man worden de volgende werkzaamheden verwacht:

- het zorgdragen voor een geïntegreerd aanbod van geestelijke verzorging ten behoeve van de bewoners
- het bieden van scholing en ondersteunende activiteiten ten behoeve van medewerkers
- het signaleren en adviseren op stafniveau van MT en directie
- het opbouwen van deze voor de organisatie nieuwe functie

Gevraagd wordt:

- een afgeronde opleiding aan het Humanistisch Opleidings Instituut of de Universiteit voor Humanistiek
- inhoudelijke benoembaarheid door het Humanistisch Verbond
- affiniteit met de problematiek van het ouder worden
- een extraverte opstelling

Geboden wordt:

- een aanstelling voor een jaar, zo mogelijk met ingang van 1/1/96
- een rechtspositie volgens de CAO-Bejaardentehuizen
- salariering in schaal 12 van die CAO

De aanstelling geschiedt in overleg met het hoofd van dienst humanistische geestelijke verzorging: Mw. P.L. Hobbelman, tel. 020-4086666. Informatie is tevens te verkrijgen bij Dhr. E. Verbeek, directeur van Thurlede, tel. 010-4093200.

Sollicitaties dienen gericht te worden aan de directie van Thurlede en uiterlijk 1 november 1995 gezonden te worden aan de HSHB t.a.v. Mw. P.L. Hobbelman, Postbus 90118, 1016 BC Amsterdam, onder vermelding van 'vacature GV Thurlede'.

bres

Onafhankelijk tijdschrift
over keerpunten
in mens en cultuur

**Jubileum:
30 jaar Bres!**

Nummer 174 verschijnt in oktober, met o.a:

Avalon, legendarisch eiland

Schilderes Diana Vandenberg, haar nieuwste project: *Aardmoeders*

Therapeute Hetty Tonkes: 'Magie begint waar psychotherapie ophoudt'

Is er toekomst voor tijdsmachines?

Touch for Health

Simon Vinkenoogs vaste rubrieken!

Ditmaal extra dik: 152 pag. rijk geïllustreerd tweemaandelijks tijdschrift,

verkrijgbaar bij boekhandel en kiosk

Losse nrs: f 13,95 / Bfrs 279 . Jaarabonnementen: f 72,50 / Bfrs 1450

Voor abonnementen of gratis brochure BEL NU: 020 - 6243442 of 020 - 6278510

All-Round Media Services

Voor informatie over adverteren in deze uitgave kunt u contact opnemen met All-Round Media Services.

Bel 023-245336 en vraag naar de mogelijkheden!

All-Round Media Services,

Postbus 1524, 2003 BN Haarlem, Tel.: 023-245336, Fax: 023-248043.

Piepklein maar superdynamisch.

